

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

KATEDRA SPOLEČENSKÝCH VĚD

DIPLOMOVÁ PRÁCE

NA TÉMA

**ŽIDÉ V ČESKÉM KRUMLOVĚ OD SKLONKU 19. STOLETÍ DO
NĚMECKÉ OKUPACE SUDET**

ONDŘEJ MONDEK

BŘEZEN 2010

PROHLÁŠENÍ

Diplomová práce v nezkrácené podobě.

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracoval samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s §47 zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své diplomové práce v nezkrácené podobě ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách.

Datum: 16. 4. 2010

Podpis: Ondřej Mondek

ANOTACE

Diplomová práce se týká zejména poslední fáze židovského osídlení v Českém Krumlově od založení židovské náboženské obce v tomto městě (1893) do jeho německého záboru (1938). Popisuje hlavní aspekty osudu židovských obyvatel v období Druhé republiky a také nacistickou genocidu Židovstva. Je v ní věnována pozornost významným osobnostem z řad zdejší židovské komunity a jejich hospodářskému a kulturnímu přínosu. V textu je též pojednáno o dochovaných památkách židovské kultury, o synagoze a židovském hřbitově, o jejich současném stavu a možnostech budoucího kulturního využití synagogy. Pro sepsání práce byla použita odborná literatura a archivní prameny. Další informace byly čerpány z rozhovorů s pamětníky a z hodnocení současného stavu židovských památek na základě autopsie.

ANNOTATION

My dissertation concerns especially the last phase of the Jewish settlement in Český Krumlov. That means from the establishment of the Jewish Community in this town in 1893 till the German occupation in 1938. It briefly outlines the destiny of the Jewish inhabitants during the Second Republic and the Nazi genocide of the Jews. My heed is also given to the prominent personalities of the local Jewish community and to their economic and cultural contribution. The text also dissertates the extant monuments of the Jewish culture - the synagogue and the Jewish cemetery – their contemporary condition and possible ways of the future cultural utilization of the synagogue. The dissertation is based on written sources, interviews with witnesses and evaluation of the Jewish monuments by autopsy

Obsah

Úvod.....	1
1 Starší dějiny českokrumlovských Židů.....	4
2 Vznik Židovské náboženské obce v Českém Krumlově	7
2.1 Do vzniku ŽNO	7
2.2 Organizační struktura ŽNO.....	8
3 Českokrumlovští Židé na sklonku monarchie a za první republiky	13
3.1 Životní podmínky ve městě	13
3.2 Židé optikou prvorepublikových politických stran.....	15
3.3 Činnost ŽNO za první republiky	17
4 Vzestup henleinismu a nacistická agrese v československém pohraničí.....	18
4.1 Jihočeské pohraničí a strana Konrada Henleina.....	19
4.2 Vítězství nacismu.....	20
4.3 Důsledky Mnichovské dohody na Českokrumlovsku	22
5 Židé v Druhé republice a v Protektorátu Čechy a Morava.....	24
5.1 Odchod z pohraničí.....	24
5.2 Protektorát Čechy a Morava.....	26
6 Nacistická genocida českých a moravských Židů.....	29
6.1 Podvod jménem Terezín.....	30
6.2 Transporty.....	32
7 Významné osobnosti z řad českokrumlovských Židů	34
7.1 Továrnická rodina Spiro	34

7.1.1	Ignaz Spiro (1817-1894) a synové.....	34
7.1.2	Hans Spiro (1886-1931)	39
7.2	Českokrumlovští rabíni.....	41
7.3	Karl Krebs (19. 12. 1911-?)	43
7.4	Ruth Hálová (nar. 1926).....	44
8	Synagoga	49
8.1	Synagoga v Českém Krumlově	51
8.2	Osud synagogy po roce 1938.....	54
9	Židovský hřbitov	57
9.1	Hřbitov v Českém Krumlově	58
	Závěr.....	61
	Přílohy	62
	Příloha č. 1: Českokrumlovští Židé a jejich zaměstnání	62
	Příloha č. 2: Seznam českokrumlovských Židů, kteří zahynuli v nacistických koncentračních a vyhlazovacích táborech	64
	Příloha č. 3: Židé pohřbení na židovském hřbitově v Českém Krumlově	68
	Použitá literatura	72
	Poznámkový aparát.....	75

ÚVOD

Diplomová práce historického typu, která popisuje dějiny Židů¹ v Českém Krumlově v průběhu půl století od založení Židovské náboženské obce do jejího zrušení v roce 1938, mi byla zadána PhDr. Janem Podlešákem na Katedře společenských věd Pedagogické fakulty Jihočeské univerzity. Téma je mi blízké ze tří důvodů. Především se týká dějin města, v němž žiji, a které mám velmi rád. Díky studiu období, jehož se tato práce týká, dozvěděl jsem se mnoho téměř zapomenutých informací o předválečné historii německo-českého města.

Druhý důvod mého zaujetí jsou sami Židé. Příslušníci biblického národa, kteří už po dvě tisíciletí žijí rozptýlení po celém světě v diaspoře, neměli v žádné etapě svých národních dějin jednoduchý život. Ocejchováni předsudky, vyčlenění z většinové společnosti, často perzekuováni a pronásledováni, ve dvacátém století dokonce masově zabíjeni, přesto však věrni své víře v jediného Boha, Židé přinesli světu mnoho velikánů v oblasti umění, literatury, medicíny, vědy a techniky. I českokrumlovští Židé stačili během své historicky krátké přítomnosti ve městě konat skutky prospěšné nejen jejich komunitě, ale i všeobecně. Někteří z nich se stali významnými osobnostmi, všeobecně uznávanými a váženými.

Právě tyto osobnosti jsou třetím důvodem mého zájmu o téma. Úspěšný továrník Ignaz Spiro a jeho potomci se významně zasloužili o rozvoj průmyslu na Českokrumlovsku. Zároveň byli Spirové velkými mecenáši místní náboženské obce a díky realizovaným stavebním projektům také výrazně ovlivnili dnešní podobu města. Jejich zásluhou bylo předměstí Plešivec okrášleno architektonickými skvosty, jakými jsou honosné vily, obytné domy a v neposlední řadě synagoga. Velký rozkvět zažilo také blízké Větrní, které před vybudováním papíren bylo spíše nevýznamným sídlem.

Velice zajímavé jsou i osudy židovských duchovních. Ať už jsou jimi českokrumlovští rabíni, kantor Karl Krebs nebo poslední žijící Židovka, RNDr. Ruth Hálová. Její životní příběh je

v mnoha směrech výjimečný, stejně jako je výjimečná ona. O všech těchto lidech přinesu informace v sedmé kapitole.

Mým cílem je vytvořit komplexní text, který dostatečně podrobně zmapuje dějiny českokrumlovských Židů během existence jejich náboženské obce, uvede je do vztahu s historickými okolnostmi a poskytne tak souhrnný pohled na jednu etapu v dějinách města Český Krumlov. Dotknu se i stále citlivého a bolestného tématu, kterým je osud českých Židů během německé okupace a koncentrační tábor v Terezíně. Dále představím nejvýznamnější osobnosti z řad Židů a pozastavím se nad jejich přínosem pro město a okolí. Na závěr přinesu podrobné popisy českokrumlovské synagogy a židovského hřbitova, které doplním textovou a obrazovou přílohou.

Metodou mojí práce bude syntéza všech dostupných informací doplněná o vlastní poznatky. V textu budu postupovat chronologicky od stručného nastínění židovského osídlení v období před založením náboženské obce roku 1893, přes přelom století a sklonek monarchie, období první republiky a předválečná léta až k Mnichovu 1938 a jeho důsledkům na Českokrumlovsku. Dějinný popis zakončím kapitolami o životě Židů v období protektorátu a v terezínském „ghettu“. Informační základ pro první čtyři kapitoly mi poskytnou monografie Anny Kubíkové, Věry Maškové, Radka Cihly a Ondřeje Šoky, kteří se dějinami českokrumlovských Židů zabývali přede mnou. Poznatky získané ze studia textů těchto autorů doplním o výsledky mého bádání ve Státním okresním archivu v Českém Krumlově a o informace nabyté v rozhovorech s pamětníky. Historický kontext sledovaného období dokreslím na základě odborné literatury uvedené v seznamu na konci diplomové práce. Při popisu synagogy a hřbitova vyjdu zejména z vlastních návštěv těchto míst a z dosud nepublikovaných stavebně-historických průzkumů.

Přestože toto téma bylo zpracováno již dříve, pokusím se jej obohatit o prozatím nepublikované informace zapojené v nových souvislostech. Budu se snažit o objektivní popis událostí, osob a míst, prezentovaný srozumitelnou formou. Naprostou objektivitu ale není

možné dodržet v kapitolách, kde jsou popisovány útrapy židovského obyvatelstva během německé okupace českých zemí. V těchto kapitolách není mým cílem přesný popis dějin, ale především vykreslení situace, v níž se Židé ocitli po rozbití demokratického Československa. Tento text by měl sloužit zájemcům o regionální dějiny, své si v něm najdou i milovníci architektury a techniky. Především by však měl oslovit ty, kteří z čiré lidskosti soucítí s národem, jenž přes svou stigmatizaci neztratil víru a naději. Měl by být pomníkem Židů, kteří žili v Českém Krumlově.

Rád bych vyjmenoval ty, kteří mi pomáhali během psaní této práce. Mé poděkování patří především těmto lidem:

PhDr. Janu Podlešákovi za odborné vedení a konzultace.

Mgr. Veronice Lombartové a ostatním pracovnícím SOkA ČK za přípravu archiválií.

RNDr. Ruth Hálové za její vzpomínky a nezapomenutelné chvíle v její přítomnosti.

Mgr. Jiřímu Blochovi za doprovod při prohlídce synagogy a odbornou konzultaci.

Ing. Tomáši Podanému za zapůjčení klíčů od synagogy.

Panu Jiřímu Bláhovi za ochotné vzpomínání.

Správkyni židovského hřbitova paní Kamenské za zapůjčení klíčů.

Paní Romaně Trnkové za nezištnou pomoc s organizačními záležitostmi.

Všem mým blízkým za podporu, důvěru a trpělivost.

1 STARŠÍ DĚJINY ČESKOKRUMLOVSKÝCH ŽIDŮ

Židovské osídlení na Českokrumlovsku, resp. na rožmberském dominiu, má tradici sahající až do první poloviny 14. století. Král Jan Lucemburský udělil královskou výsadu tehdejšímu nejvyššímu komorníkovi Petru I. z Rožmberka, která jej opravňovala k držení čtyř usazených židovských rodin na jeho panství. Dne 31. 12. 1356 tuto výsadu potvrdil i Karel IV. a povolil rozšířit počet rodin na šest. Rodiny nemusely být usazeny přímo v sídelním městě Rožmberků, Českém Krumlově, ale v kterékoli obci ve správě tohoto mocného jihočeského šlechtického rodu. V této době je ve městě doložena trvalá přítomnost nejméně jednoho Žida, kterým byl jistý Merclin uvedený na listině věřitelů krále Jana z roku 1336. Je pravděpodobné, že byl se svou rodinou usazen na předměstí Horní Brána, v tzv. Pětidomí – Kaplická ulice. Dlouhých 150 let Židé v Českém Krumlově žili v souladu s vůlí vrchnosti, což dokládá ochranný list vydaný v červenci 1447 Oldřichem II. z Rožmberka povolující Židu Lazarovi, původem z německého Würzburgu, a jeho rodině uchýlit se před pronásledováním do bezpečí jeho panství.² *„Taktéž sme mu řekli, jestliže by se jemu zde neb jiným býti nezdálo, že se móż dobře na nás do našeho některého města stěhovati, tu, kdež bychme jemu ukázali neb ukázati rozkázali.“*³

Kladný přístup k přítomnosti židovských rodin se změnil s nástupem Oldřichova vnuka, Petra IV. z Rožmberka. Po třech měsících vlády na rožmberském panství vydal se svými bratry dne 14. 2. 1494 listinu upravující správní a právní strukturu dominia. V obsáhlé pasáži týkající se Židů byl nadále jejich pobyt na území města zakázán: *„Také jako jsú předkové naši v letech předešlých obyčej měli, židy na panství pod sebů chovati, jakož pak i za nás v některých městech a městečkách našich pod námi za některý čas byt svůj měli jsú, ale poněvadž skrze takové jich mezi křesťany obcování lidé křesťanští k chudobě a záhubě přicházejí a skrze židovské nepravé obchody v dobrých mravích proti svému svědomí i dobré pověsti rozličnými nepravostmi porušení bývají, ježto skrze to k velikému nebezpečenství tak dobře těla jako duše přicházejí, jakož sme toho od lidí múdrých dostatečně zpraveni a dokudž jsú na našem panství židé byt svůj měli, toho sme sami kruntovně došli, a nade všecko sobě tu věc vysoce vážíc, že to pokolení židovské, jak zpraveni jsme,*

jsú nestydatí rúhači a posměvači přeslavné Panny Marie, matky Pána Krista, Boha našeho, nechťíc tomu ... nějaká potupa nebo nečest se díti měla, témuž městu našemu i všem poddaným mocí listu tohoto činieme tu milost, aby v tom městě na věčnost tomu pokolení židovskému nikdy byt a přibýtek dopuštěn nebyl nižádným vymyšleným obyčejem.“⁴

Přestože toto omezující privilegium potvrzovali panovníci i v průběhu dalších staletí, např. Rudolf II., Petr Vok z Rožmberka, Matyáš, Leopold I., Karel VI., Marie Terezie, Josef II. a František I.⁵, nebylo nařízení dodržováno vždy zcela striktně: poslední Rožmberk, Petr Vok, obchodoval v devadesátých letech šestnáctého století s pražskými Židy, mezi něž patřil například známý obchodník Markus Mordechaj Maisl. Dá se tedy předpokládat, že po určité období nějakí Židé v Krumlově přebývat mohli. Že nešlo o stálé osídlení, však dokazují hlášení panských úředníků státní správě. Podle nich v letech 1653, 1724 a 1765 nebydleli v Českém Krumlově žádní Židé.⁶ Dalším Židem, který průkazně pobýval v Českém Krumlově během platnosti rožmberského nařízení, byl Josef Lederer, který byl pověřen výmalbou Maškarního sálu na českokrumlovském zámku. Dokončil ji v roce 1748. O tom, že odvedl výbornou práci, se můžeme přesvědčit při návštěvě tohoto ojedinělého zámeckého pokoje. Protižidovská nálada ve městě však během staletí hluboce zakořenila, zejména v postoji měšťanů. Přes povolení k podomnímu obchodu, tzv. hauzírování, které Židům vydal v roce 1710 dekretem Karel VI., nebylo židovským obchodníkům povoleno tuto činnost ve městě provozovat.⁷ Důvodem bylo odvolání se na 316 let staré privilegium tehdy již neexistujícího šlechtického rodu Rožmberků.

V období, kdy panští úředníci potvrzovali nepřítomnost židovského obyvatelstva nejen ve městě, ale na celém krumlovském panství, se na předměstí Špičák jeden Žid přece jen usadil. Jednalo se o nájemce panské vinopalny, jistého Löbla z Netolic. Po jeho smrti provozovnu převzal jeho syn, Izák Löbl. Tomu se dostalo výsady „chráněného Žida“, a tak mohl vinopalnu, která stávala zhruba na místě dnešní plynové kotelny, provozovat od konce 60. let 18. století po dobu třiceti let.⁸ Löwy Rusterholzer⁹, ji obhospodařoval se svou šestičlennou rodinou a dvěma děvečkami. Mimo ně žil ve společné domácnosti ještě jeho švagr David Matáček a židovský učitel

Jakub Kohn. Od konce osmdesátých let směl židovský obchodník dokonce obchodovat s tabákem.¹⁰ V 90. letech téhož století byl na Špičáku postaven dům č. 124, kterému se záhy začalo říkat *Judenhaus* (židovský dům).¹¹ Byl obýván novým nájemcem vinopalny, Samuelem Neumannem a jeho rodinou. Tento obchodník, který provozoval i panskou draslárnu, stal se brzy trnem v oku obchodníkům a řemeslníkům v celém městě. Ve stížnosti adresované vrchnosti v roce 1796 zmiňovali zejména Neumannovo nedovolené přechovávání židovského zboží, jež sem bylo přiváženo na týdenní trhy, dále obchodování železem a kořením, a především hromadné skupování popela pro draslárnu. Nedostatek této suroviny poškozoval místní mydláře a barvíře, kteří ji potřebovali k výkonu svého řemesla. Kolem Neumanna se začali shromažďovat další Židé, což dokazuje stížnost českokrumlovských řezníků adresovaná vrchnosti v roce 1821. Neumann totiž podle rituálních požadavků porážel dobytek pro potřebu své malé židovské komunity.¹²

První polovina 19. století přinesla velké zvraty. Přestože byl roku 1824 vydán nový zákaz usídlení Židů¹³ a v roce 1830 údajně nebyl žádný Izraelita usazen na celém panství (kromě podomních obchodníků dočasně pobývajících v kraji, kteří museli nocovat v zájezdním hostinci zvaném Hanelův dvůr na Chvalšinské silnici)¹⁴, už roku 1840 byly na Špičáku evidovány tři židovské rodiny. Z protokolu Správního ředitelství v Krumlově z 26. 8. 1845 vyplývá, že do města, resp. na předměstí, se přistěhoval Abraham Hájek se svou ženou Juditou – Julií, původem ze Stádlce, okres Tábor. Dalšími přesídlenci z Tábořska byli členové rodiny Mölerovy. Od 28. ledna 1858 byly na Špičáku evidovány tyto rodiny: Bayer, Lewit, Bloch, Spiro, Fischel, Eisner, Fesler. V tomto období si Židé zřídili v blízkosti svého bydliště modlitebnu, která až do výstavby krumlovské synagogy sloužila k setkávání členů jejich komunity. Do osmdesátých let devatenáctého století se v Krumlově objevily i další židovské rodiny: Kobias, Fantl, Kohn, Lederer, Fischmann, Schwarz, Penížek, Schwelb, Fischer, Adler, Löwy, Arnstein, Fischl, Ornstein, Dubsky, Popper, Loria, Žalud a další. V roce 1880 je v Českém Krumlově (tehdy jen Krummau, popř. Krumau) evidováno 103 Židů.¹⁵

2 VZNIK ŽIDOVSKÉ NÁBOŽENSKÉ OBCE V ČESKÉM KRUMLOVĚ

2.1 DO VZNIKU ŽNO

V první polovině osmnáctého století byl v rakouských zemích vydán tzv. familiantský zákon, který Židy značně diskriminoval zejména kvůli jejich vzrůstajícímu počtu. Omezoval možnost sňatku pouze na nejstaršího syna v rodině.¹⁶ Vláda císaře Josefa II. však přinesla i vstřícný krok vůči židovské menšině: od roku 1781 smějí navštěvovat vysoké školy; zájem měli především o studium medicíny a práv. Dále bylo Izraelitům povoleno vykonávání veškerých řemesel. O šest let později přichází další zákon, na jehož základě si Židé musí změnit své hebrejské jméno za české, resp. německé. Podobně jako muslimové i Židé měli dříve ve zvyku pojmenovat své dítě vlastním jménem a přízviskem označující jméno jeho otce, tedy např. *Abraham ben Jakob* (Abrahám, syn Jakubův; v arabském světě by jméno znělo *Ibrahim ibn Jakob*). Těmito nařízeními se otevřela cesta k jisté úrovni asimilace židovského obyvatelstva s křesťanskou většinou. Přesto přineslo devatenácté století i mnoho nepříjemného, zejména nové útoky ze strany katolické církve a také novou vlnu antisemitismu vyvolanou obrodou národních států a s ní spojeným nacionalismem. Rok 1861 představuje revoluci v soužití Židů a křesťanů, která vypukla otevřením ghett. Dlouho očekávané zrovnoprávnění Židů s Čechy přišlo v roce 1867. Dne 21. 3. 1890 byl v rakousko-uherské monarchii vydán zákon č. 57 O židovských náboženských obcích. Byla jím prakticky dokončena emancipace této náboženské menšiny, kterou postavil na roveň ostatním vyznáním. Zákon měl uspořádat doposud chaotické poměry v této sféře vytvořením nové organizační struktury židovských náboženských obcí (dále jen ŽNO) a vymezit jejich postavení ve společnosti. Jasně stanovil povinnost jednotlivých ŽNO¹⁷ vymezit svůj územní obvod tak, aby každý obyvatel židovského původu spadal pod některou z nich. Dále určoval povinnost ŽNO zabezpečit uspokojování náboženských potřeb věřících. K tomuto účelu měla náboženská obec zřizovat a spravovat potřebná zařízení a vydržovat k tomu určené funkcionáře (viz dále). Zvláštní důraz byl kladen na přítomnost nejméně jednoho

rabína v každé ŽNO. Pouze v ojedinělých případech, a na časově omezenou dobu, bylo povoleno, aby rabín vykonával svůj úřad ve více židovských obcích najednou. (Z důvodu velké chudoby se však k této výjimce uchýloval větší počet obcí, než se původně předpokládalo.) Dohled nad činností náboženských obcí byl v první instanci svěřen okresním hejtmanstvím, resp. magistrátům měst. Druhou instancí byl zemský úřad a třetí, nejvyšší, příslušné ministerstvo. Na provedení uzákoněné reorganizace byla stanovena lhůta tří let. K 1. 9. 1893 tak bylo v Čechách uznáno na 197 židovských náboženských obcí.¹⁸ Jednou z nich byla i ŽNO v Českém Krumlově, neboli *Israelitische Cultusgemeinde in Krummau*. C. k. okresní hejtmanství českokrumlovské vydalo o zřízení nové obce dne 13. 6. 1893 tuto zprávu: „Vysokým ministeriálním nařízením ze dne 10. března 1893, čís. 39, ustanoveno bylo, že pro obvod politického okresu Krumlovského zřízena býti má náboženská obec izraelitská v Krumlově, která se dne 1. září ustaviti má. O tom se v základě vynesení vys. místodržitelství ze dne 30. května 1893 vůbec věděti dává.“¹⁹

2.2 ORGANIZAČNÍ STRUKTURA ŽNO

Vznik samostatné Židovské náboženské obce v Českém Krumlově byl zapříčiněn zejména značným nárůstem počtu příslušníků židovské komunity, jichž bylo v roce 1890 evidováno na 112. Polovina z nich bydlela ve vnitřním městě, další pak na předměstí Špičák, na Plešivci a v Latránu. Příčinou zvyšujícího se počtu Židů bylo otevření Spirových papíren v Pečkovském mlýně nedaleko Krumlova. Tento podnik zajišťoval obživu velkému počtu obyvatel z okolí. Židé v něm byli zaměstnáni přednostně na místech úředníků a vedoucích pracovníků, což plynulo z toho, že sám ředitel Ignaz Spiro byl židovského původu (viz kapitolu 7). Dalším důvodem pro vytvoření oficiálně strukturované náboženské obce byl fakt, že židovská komunita v Krumlově žila poměrně organizovaně a samostatně ještě před založením novodobé ŽNO. Dokladem toho je založení židovského hřbitova v roce 1891²⁰ (viz kapitolu 9).

Ze správního pohledu spadal pod českokrumlovskou ŽNO celý soudní okres Český Krumlov, ale i Horní Planá a Chvalšiny, zahrnovala tedy poměrně velkou část rozlohy dnešního okresu. Mimo evidenci židovských obyvatel a zajištění jejich společenského života bylo

stěžejním úkolem ŽNO zejména uspokojení náboženských potřeb jejích členů. Obec dohlížela na dodržování tradic a rituálů (včetně rituální porážky dobytka), organizovala společné oslavy významných náboženských svátků, dbala na školní docházku a starala se o právní bezpečnost svých členů. Její povinností bylo také zaměstnat rabína, zajistit pevný plat jemu i ostatním chrámovým služebníkům, jakož i dohlížet na dobročinné akce a organizačně je zajistit.²¹

Aparát výkonného výboru ŽNO sestával z představeného obce, šestičlenného předsednictva, včetně jednatele a pokladníka, a ze tří náhradníků zastupujících šest členů v případě jejich zaneprázdnění. Rozšířené předsednictvo bylo složeno z oněch šesti členů a stejného počtu důvěrníků, z nichž tři museli být přesporní. Do struktury vedení ŽNO bylo zahrnuto i pohřební bratrstvo – *chevra kadiša*, které mělo také šest členů. Tyto výkonné úřady byly obsazovány na základě voleb, v nichž měli aktivní volební právo všichni členové ŽNO, kteří v uplynulém roce řádně odváděli předepsané poplatky do obecní pokladny. Pasivně mohl být volen každý člen ŽNO mužského pohlaví, kromě placených hodnostářů a funkcionářů. Zvolení bylo závazné pro všechny členy obce, výjimku mohly tvořit osoby starší 60 let, popř. tělesně postižení nebo ti, kteří často pobývali mimo území své obce. Z povinnosti nastoupit do úřadu byli také vyjmuti bývalí členové předsednictva, pokud zastávali svoji funkci po celé funkční období. První volby do předsednictva krumlovské Židovské náboženské obce dopadly takto: Představeným byl ze středu předsednictva zvolen větrínský továrník Ludwig Spiro. Do jeho kompetence patřil dohled nad činností zvolených funkcionářů, přímé vedení ŽNO, sestavení a uveřejnění volební listiny, vyhlášení termínu voleb, vedení evidence členů obce, vyhotovení vysvědčení morálního, majetkového, životního a vystěhovaleckého, vedení obci náležejících nadačních a dobročinných fondů, výkaz roční účetní bilance, návrh ročního rozpočtu, vybírání stanovených příspěvků obci, vyhodnocení hlasování představenstva a udílení dovolených jednotlivým hodnostářům. Představený ŽNO v Českém Krumlově používal pečeť s nápisem *Israelitische Cultusgemeinde in Krummau: der Vorsteher*, kterou musel označit všechny jím zpracované listiny. V případě potřeby vykonával tyto úkony právoplatně zvolený zástupce představeného, který byl volen každoročně.²²

Jednatelem ŽNO byl zvolen disponent firmy Ignaz Spiro a synové, Salomon Kobias. Pokladníkem, který měl za povinnost dávat do pořádku všechny finanční prostředky a cenné papíry, jimiž obec disponovala, byl zvolen Carl Fantl. K jeho funkci patřila i správa dobročinných, tzv. sirotčích peněz a jejich investování. Dále vyplácel z pokladny ŽNO částky potvrzené představeným obce a jejím účetním, vedl pokladní knihu příjmů a výdajů a předkládal ji každoročně ke kontrole. Dalšími členy představenstva byli zvoleni dr. M. Roth, dr. Adolf Kohn, Jakob Bloch a Ignaz Lederer. Pohřební bratrstvo bylo složeno z těchto mužů: předseda – Emmanuel Spiro, zástupce předsedy – Adolf Kohn, jednatel – Salomon Kobias, pokladník – Moritz Lederer, dalšími členy se stali představený ŽNO Ludwig Spiro a Jakob Bloch.²³

Důležitou osobou ve vedení náboženského a kultového života byl rabín. Rozšířené předsednictvo ŽNO ho spolu s jeho zástupcem volilo v konkurzu, stanovilo výši jeho mzdy a rozhodovalo o jeho odvolání. Obyčejně byla s rabínem uzavřena provizorní smlouva na jeden rok, po jehož uplynutí byl ve funkci potvrzen definitivně. Prvním krumlovským rabínem byl zvolen Samuel Fischmann, který tuto funkci vykonával do roku 1902. Rabín byl jednak duchovním vůdcem komunity, jednak poradcem představeného výkonného předsednictva. Všechny otázky týkající se náboženství, rituálů a tradice musely s ním být projednány a předem dohodnuty. V případě rovnosti hlasů při rozhodování o náboženských záležitostech bylo rabínovo slovo rozhodující. (Ve světských záležitostech měl tuto výsadu představený ŽNO.) V době existence Rakouska - Uherska musel mít rabín rakouské občanství, musel být mravně i právně bezúhonný a dostatečně vzdělaný v náboženské oblasti. Působil zejména jako učitel náboženství a zástupce obce v duchovní oblasti. Měl právo uzavírat sňatky a rozvádět manželství, dozoroval bohoslužby a poskytoval rady věřícím. Rabín býval velmi váženou osobností s odpovídající autoritou, která zaštiťovala židovskou komunitu svou bezúhonností a vzdělaností. Takto byl vnímán první krumlovský rabín Dr. Samuel Fischmann i jeho nástupce Dr. Leopold Hirsch. Vzhledem k tomu, že místo rabína muselo být obsazeno nejpozději do šesti měsíců od jeho uvolnění, byl zvolen ještě v roce 1902 a definitivně potvrzen ve funkci dne 1. 11. 1903. Dr. Hirsch zastával místo rabína v českokrumlovské ŽNO až do roku 1934, kdy odešel na

odpočinek. Po své smrti v roce 1937 byl pohřben na místním židovském hřbitově. Ve funkci jej nahradil dr. Karl Thieberger z rabinátu v Českých Budějovicích a částečně také kantor Karl Krebs.

Funkce kantora představovala pro jeho vykonavatele zejména předčítání *Tóry* během bohoslužeb (v průběhu jednoho roku se *Tóra* přečte věřícím celá), přednes liturgických zpěvů a modliteb, účast na svatbách, pohřbech a dalších náboženských úkonech. Někdy býval povolán k vyučování náboženství. Kantor byl stejně jako rabín nebo chrámový sluha vázán smlouvou s pevně stanoveným platem.²⁴

Israelitische Cultusgemeinde in Krummau byla přes svou nepočetnost poměrně slušně finančně zajištěna. V roce 1897 žilo v jejím obvodu²⁵ 214 příslušníků, z toho 55 odvádělo stanovené příspěvky. Ze svého rozpočtu pokrývala platy funkcionářů, udržovala v obci provozuschopnou modlitebnu (nejdříve modlitebnu na předměstí Špičák, od roku 1910 nově vystavěnou synagogu) a přispívala do dobročinných fondů. Přestože příjmy, plynoucí z výnosů nemovitého majetku, z darů a zisku z nadačních fondů, nebyly nízké, ŽNO vybírala od svých členů následující příspěvky a poplatky:

- a) 3x ročně poplatek od 3 do 10 zlatých²⁶
- b) rituální sňatek v krumlovské modlitebně
 - I. třída: 100 zlatých
 - II. třída: 50 zlatých
 - III. třída: 25 zlatých
 - IV. třída: 10 zlatých
- c) rituální rozvod:
30-50 zlatých

d) stálé místo v modlitebně:

2-20 zlatých ročně²⁷

Pro představu skutečné výše příjmů českokrumlovské ŽNO uvádíme výkaz příjmů a výdajů z let 1898-1902:

Rok	Počet členů	Z toho platících	Příjmy	Stálé výdaje	Ostatní výdaje
1898	218	56	1280 zl.	1185 zl.	95 zl.
1899	223	56	1339 zl.	1274 zl.	65 zl.
1900	220	56	2590 K	2323 K	274 K
1901	224	54	2786 K	2414 K	261 K
1902	197	57	2704 K	2484 K	220 K

(MAŠKOVÁ, V. 2000. Str. 31.)

Takovým způsobem fungovala organizace Židovské náboženské obce v Krumlově během celé doby její existence. O tom, že vzkvétala, svědčí každoroční příspěvky do „Národního fondu židovského“, jež roku 1922 dosáhly výše 3081 korun, což představovalo téměř třetinu ročního rozpočtu celé obce.²⁸ Je třeba poznamenat, že výraznou roli ve financování hrály prostředky továrnické rodiny Spiro, která přistupovala k ŽNO s velkou štedrostí. Blíže Spirovu rodinu popíšeme v kapitole 7, nyní se zaměříme na život řadových Židů v Českém Krumlově v prvních čtyřech dekádách 20. století.

3 ČESKOKRUMLOVŠTÍ ŽIDÉ NA SKLONKU MONARCHIE A ZA PRVNÍ REPUBLIKY

3.1 ŽIVOTNÍ PODMÍNKY VE MĚSTĚ

Počátkem roku 1903 komunita českokrumlovských Židů čítala 91 osob z 34 rodin. V blízkém Větrní bydlelo dalších 22 osob, což představovalo 113 Židů žijících v Českém Krumlově a blízkém okolí. V celém správním obvodu krumlovské ŽNO žilo na počátku roku 1903 celkem 194 Židů.²⁹ Tato početná společnost žila plnohodnotným náboženským a kulturním životem v duchu židovských tradic. V počátcích existence krumlovské *Israelitische Cultusgemeinde* se její členové scházeli v modlitebně na předměstí Špičák v prostorách pronajatých v místním sirotčinci. Důstojného shromaždiště k vykonávání bohoslužeb a obřadů se izraelité dočkali v roce 1910, kdy byla otevřena nová synagoga³⁰, která se ihned stala kulturním centrem celé náboženské obce. Mimo ní se další kulturní a společenské akce odehrávaly ve větřínském Společenském domě a v krumlovském kinosále, dnes budově městského divadla. ŽNO prožívala v následujících 25 letech zřejmě nejlepší období ve své nedlouhé historii. Svědčí o tom mimo jiné založení několika fondů pro veřejně prospěšné účely, např. fond sirotčí a chudinský. V roce 1874 vznikl tzv. liberální tělovýchovný kroužek podporovaný skupinou liberálních Židů. Fungoval jako protiváha nacionálního německého tělocvičného spolku. Kromě těchto bohubých aktivit existovala v Českém Krumlově také sdružení čistě soukromého rázu. Spolek „Schlaraffia“ zaštil skupinu dobře situovaných Židů, kteří se původně scházeli v prostorách zámku, později v hostinci U Města Lince v Linecké ulici.³¹

Židovské obyvatelstvo mělo také zajištěné dostatečné zdroje obživy.³² Vedle obchodníků (Leopold Herbert-Žalud, Moritz Lederer) a řemeslníků tvořili značnou část obce zaměstnanci Spirových papíren ve Větrní, již zastávali zpravidla úřednické pozice. Dále tu byli lékaři (MUDr. Julius Loria, MUDr. Siegfried Löwenstein), advokát (Dr. Adolf Kohn), gymnaziální profesor (prof.

Richard Korn), violista a hudební skladatel (Baruch Kobias)³³, a především členové úspěšné továrnické rodiny Spiro, kteří svou židovskou obec štědře podporovali. Spirové měli značný vliv v lokální politice, a to zejména ve Větrní, kde mezi lety 1919 a 1931 figuroval v místním obecním zastupitelstvu Ing. Hans Spiro, později také Ing. Rudolf Klement.³⁴ Ovšem i v Českém Krumlově uplatňovali továrníci své vysoké společenské postavení. Svědčí o tom zejména stavby velkých obytných budov, rezidenčních vil a zpracovatelských provozoven v městské části Plešivec, kde se nachází i synagoga. Značné zásahy do tváře tradičně protižidovsky naladěného provinčního sudetského města by jistě nebyly možné bez politické podpory.

Šťastné období krumlovských Židů bylo přerušeno 1. světovou válkou, která si vyžádala oběti i v jejich řadách. O život přišli během bojů na frontě tito židovští vojáci: Max Adler (Černá v Pošumaví), Ernst Epstein (Český Krumlov), Gustav Faludi (Světlík), Robert Gans (Český Krumlov) Rudolf Kohn (Horní Planá), Ernst Klinger (Český Krumlov), Oskar Resch (Větrní). Pamětní deska pro úctu k padlým bývala umístěna na zdi synagogy.³⁵ Po válce se počet členů Židovské náboženské obce podstatně snížil (téměř o třetinu) a už nikdy nedosáhl původní výše; stejně tak ani poválečná spokojenost obyvatelstva. Nové státní zřízení zastihlo Židy nepřipravené na akcentované projevy národního cítění a netolerance. Nebyl to problém ryze sudetský, i když právě v Sudetech vyvstával nejviditelněji. Protižidovské názory čas od času zaznívaly v celém Československu, leckdy sloužily jako latentní součást politických programů jednotlivých stran.

3.2 ŽIDÉ OPTIKOU PRVOREPUBLIKOVÝCH POLITICKÝCH STRAN

Brzy po vytvoření samostatného státu se vyprofilovaly politické strany a jejich oficiální programy. Každá ze stran ve snaze oslovit maximální možný počet voličů zahrnula do svého programu i postoj vůči menšinám; ta židovská nebyla zanedbatelná. Odhad předválečné židovské populace na území ČSR činí cca 350 000 osob z celkového počtu 15 000 000 obyvatel. Přestože žádná z politických stran vyjma uskupení Vlajka a Národní obce fašistické nevystoupila proti Židům otevřeně, „*v jejich agitaci byl antisemitismus latentně přítomen*“.³⁶ Vezměme za příklad argumentaci protiněmeckého a protikomunistického uskupení Vlajka, jež se v roce 1937 ukázalo i jako protižidovské. Výtky vůči Židům shrnul Jaroslav Slavata v antisemitské brožuře „*Židé a my*“ z roku 1937. V tomto expresivním a neobjektivním textu zazněla většina středověkých, ale i moderních mýtů o Židech³⁷. Velmi ostré protižidovské ladění dobře ilustruje následující citát: „*Práci konají nenápadně jako ti červotoči, jichž dílo lidé poznají, až když se prkno rozpadne.*“³⁸

Také politická formace Národní fronta si v rétorice zaměřené proti židovským spoluobčanům nebrala servítky. Strana, která usilovala o sjednocení slovanských národů, rozpoznala jako překážku svého snažení tři stereotypy „vnitřních nepřátel“. Těmi měli být Němci, Maďaři a Židé. Poslední jmenovaní („internacionálně obtížní cizinci“) byli obvinění ze zavlečení marxismu do Československa, jakož i do Sovětského Svazu, kde stáli v pozadí bolševické revoluce v roce 1917.

Aby byl výčet antisemitsky laděných politických stran úplný, zmíníme ještě Národní ligu Jiřího Stříbrného, odkud zaznívala kritika sionismu v ještě méně pochopitelném duchu: „*Německy mluvící Židé, kteří maskují svou proněmeckou orientaci skautským stejnokrojem*“.³⁹ Jak směšné bylo toto obvinění ukázal záhy rok 1938 a demonstrace německo-židovské „spolupráce“. O sudetoněmecké, silně protižidovsky zaměřené straně Konrada Henleina pojednáme dále.

Občanům Československa budiž ke cti připočtena existence Ligy proti antisemitismu. Tento spolek vznikl roku 1933 v Praze a jako jeden z mála otevřeně vystupoval proti projevům

antisemitismu a s ním spojené agrese vůči židovskému obyvatelstvu. Sám sebe definoval jako „*nepolitický spolek sdružující Čechoslováky židovského původu s pozitivním vztahem k židovství, mající vůli bojovat proti antisemitismu, a sympatizanty Židů*“.⁴⁰ Na popud Ligy byla v roce 1935 v Praze zorganizována dvoutisícová manifestace za práva Židů, resp. proti bezpráví trpěnému židovským obyvatelstvem u nás. Za podpory tohoto spolku také vyšly dvě publikace hájící přítomnost Židů v ČSR: „*Rasa a národ ve světle židovské otázky*“ (K. Moudrý, 1936) a „*Židé mezi námi*“ (B. Vančura, 1937). Další důležitý počín ukazující na celkovou ne-li vstřícnost, tak alespoň toleranci vůči Židům z pohledu Československé většiny je fakt, že na rozdíl od Francie, Holandska, Spojeného království či Švýcarska, Československo se nepřihlásilo do Světové unie antisemitů.⁴¹

3.3 ČINNOST ŽNO ZA PRVNÍ REPUBLIKY

Českokrumlovská Židovská náboženská obec fungovala bez větších problémů po celou dobu trvání první republiky, resp. do mnichovského diktátu v roce 1938. Její představenstvo bylo pravidelně voleno v přibližně čtyřletých intervalech.⁴² Poslední volby do představenstva ŽNO se konaly v roce 1934 a skončily tímto výsledkem: Ing. Rudolf Kohn-Klement, představený; MUDr. Julius Loria, zástupce představeného; Emil Eben, pokladník; Karl Taussig, představený modlitebny; Paul Schneider, zapisovatel. Náhradníci: Hermine Fuchs, Otto Adler, Max Knöpfelmacher, Rudolf Fischl, Ing. Fritz Strass a Erwin Holzer. Funkci pokladních revizorů vykonávali Bernard Schneider a Otto Herlinger.⁴³ K zasedání se představenstvo scházelo nejméně jednou za čtvrt roku. Interní záležitosti byly zřejmě spravované dobře⁴⁴, v komunikaci s obecním úřadem však docházelo k jistým nedůslednostem, o čemž svědčí opakované výzvy k podání výročních zpráv o práci ŽNO určené správci židovské matriky. Tím byl až do své smrti v roce 1937 rabín dr. Leopold Hirsch. Jeho nástupcem se stal kantor Karl Krebs, významná osoba předválečného období.⁴⁵

V posledních letech před 2. světovou válkou bylo klidné soužití Židů, Čechů a Němců čím dál vážněji narušováno proněmeckou propagandou, v jejímž důsledku se členové českokrumlovské ŽNO začali obávat o svou další existenci. O tom, že jejich obavy nebyly bezdůvodné a o podrobnostech eskalace antisemitismu blíže pojednáme v následující kapitole.

4 VZESTUP HENLEINISMU A NACISTICKÁ AGRESE

V ČESKOSLOVENSKÉM POHRANIČÍ

Hlavní příčinou stále vyhrocenějšího vztahu mezi Československou republikou a Německem, jenž vyústil v německé nepřátelství, byla otázka početné německé menšiny na našem území, v tzv. Sudetech. Toto označení, které původně zahrnovalo jen pohraniční oblasti na severu českých zemí, se postupně stalo synonymem pro všechny oblasti s výraznou německou menšinou, jež čítala více než 3 miliony lidí. Čelní představitelé sudetských Němců poukazovali pomocí propagandy na diskriminační postoj československé vlády k národnostním menšinám a požadovali přiznání autonomie převážně německým oblastem. Na tyto požadavky reagoval prezident Beneš navržením několika plánů pro nevojenské řešení sudetské problematiky včetně plánu odevzdání pohraničních oblastí mimo hlavní obrannou linii státu do rukou německé samosprávy a přesídlení německých enkláv z vnitrozemí. Tyto ústupky nebyly přijaty a vedly k ofenzivní politice Německa směrem k Československu za váhavého přihlížení jeho nejbližšího vojenského spojence, Francie. Ta potvrdila svůj pasivní postoj k vývoji událostí nejprve nečinným přihlížením k opětovnému obsazení demilitarizovaného území v Porýní v březnu 1936, později politikou „neintervence“ vůči občanské válce ve Španělsku. Společně s Velkou Británií pak potvrdila Francie krach spojeneckých dohod s Československem na jednání v Mnichově. Za účasti šéfů vlád Německa, Itálie, Velké Británie a Francie byla dne 29. 9. 1938 podepsána tzv. Mnichovská dohoda nařizující postoupení téměř 1/3 československého území ve prospěch Německa a také Polska a Maďarska. K jednání nebyl přizván žádný zástupce vlády ČSR.⁴⁶ Mezinárodní politické dění pochopitelně silně ovlivnilo chod událostí v konkrétních oblastech Sudet, Českokrumlovsko bylo jednou z nich.

4.1 JIHOČESKÉ POHRANIČÍ A STRANA KONRADA HENLEINA

Obyvatelstvo Českého Krumlova bylo národnostně rozděleno na dvě části: německou a českou. Zatímco pro zhruba třetinovou českou menšinu bylo evropské politické dění v průběhu třicátých let dvacátého století silně znepokojivé, většina německých spoluobčanů vzhlížela k vzrůstající moci německého kancléře Adolfa Hitlera s nepokrytou nadějí. Fašistický režim pod názvem národní socialismus, nacismus, vyzýval dlouholeté obyvatele českých pohraničních oblastí s tradičně početnou menšinou Němců k tzv. návratu do Říše (*Heim ins Reich*) a zaséval tak v myslích občanů Československa zrnka nespokojenosti, mylné dotčenosti, národní pýchy a latentní agrese. Tato agrese mířila zejména proti židovské náboženské menšině, ale i proti Čechům, domnělým utlačovatelům sudetských Němců. Ideovým základem rasové a národnostní nesnášenlivosti se staly tzv. norimberské rasové zákony. Tyto netolerantní, demagogické a účelově vyhlášené zákony opřené o pseudovědecké rozlišení lidských ras, byly akceptovány a propagovány zejména dvěma politickými uskupeními, které působily v jihočeském pohraničí: Svazem Němců (*Bund der Deutschen*) a Šumavským svazem (*Böhmerwaldbund*). Hlavním politickým uskupením zaměřeným protičesky a protižidovsky se stala odnož Hitlerovy Německé nacionálně socialistické dělnické strany, DNSAP. Před svým rozpuštěním československou vládou v roce 1933 se nejprve transformovala do tzv. *Sudetendeutsche Heimatfront*, až v roce 1935 přijala konečnou podobu pod názvem *Sudetendeutsche Partei* – SdP.⁴⁷ Vůdčí postavou SdP se stal jeden muž: Konrad Henlein. Byla to hlavně Henleinova strana, která významnou měrou přispěla k rozbití Československa. Její členové, silně ovlivnění fašismem, představovali reálnou hrozbu demokratickému státu vznášením požadavků nepřijatelných pro československou vládu⁴⁸ a později i ozbrojenými útoky na Čechy, německé antifašisty⁴⁹ a Židy. Tyto útoky měla na svědomí především polovojevá organizace německé domobrany zvaná *Freikorps*.

Vzrůst vlivu Henleinovy strany byl způsoben i demagogicky zneužívanými informacemi o dopadech světové hospodářské krize, která silně zasáhla celé Sudety. Hlavní cílovou skupinou zájmu nacistické propagandy se stala mládež. Odbojné a nesnášenlivé myšlenky jí byly

sdělovány prostřednictvím působení tělovýchovné organizace sudetských Němců, tzv. *Turnverein*, založené již v roce 1874. Kromě Českého Krumlova tato organizace existovala ve Větřní⁵⁰, Rájově, Chvalšinách, Zlaté Koruně a v dalších obcích. Odtud už v roce 1937 zaznívaly stížnosti na organizované pochody německé mládeže, která se honosila velkým praporem se symbolem okrouhlého hákového kříže, spolu s výzvami k úřednímu zákazu podobných demonstrativně prováděných a protistátně zaměřených aktivit. Bohužel se k takovému zákazu neodhodlaly ani obecní, ani státní úřady. Přítrž těmto často neklidným manifestacím⁵¹ učinila až částečná mobilizace československé armády dne 20. května 1938⁵², která rychle obsadila pohraničí s Německem a Rakouskem. Vláda tak reagovala na přesuny německých vojsk směrem k naší státní hranici v Bavorském lese a v anektovaném Rakousku. Okázalé projevy sounáležitosti henleinovců s Hitlerem pak na krátký čas zmizely.

4.2 VÍTĚZSTVÍ NACISMU

Klid před bouří vydržel tři týdny, přesněji do obecních voleb, které se uskutečnily v červnu 1938. Dne 12. 6. oslavovali sudetští nacisté volební vítězství, které přineslo SdP politickou většinu v místní samosprávě. Na radnici v Českém Krumlově usedl jako nový starosta za SdP dr. Ludwig Schönbauer, z téže strany byl i první náměstek; druhého prosadily antifašistické strany a stal se jím lidovec Jan Jakeš. Po ukončení ustavující schůze bylo nové zastupitelstvo uvítáno nadšeným davem, ze kterého zaznívalo volání „*Heil Hitler*“ a „*Sieg Heil!*“, zastupitelé mu odpovídali zdviženými pravicemi.⁵³ Volební úspěch zajistila Henleinově straně mezi jiným také úzká spolupráce s jihočeskou buržoazií a s potomky aristokratů; nejotevřeněji se k nacistům hlásil Karel Jiří Buquoy.⁵⁴ Koordinovaně s německou politikou fungovala krumlovská radnice i zpravodajská služba, která měla za úkol vyzradit nepříteli informace o českém pohraničním opevnění a rozmístění mobilizovaných vojenských jednotek. Bylo zadrženo několik lidí, kteří mapovali a fotografovali obrannou linii pevnůstek na Českokrumlovsku.⁵⁵ Vznikaly záškodnické nacistické bojůvky, mezi nimi tzv. *Tanzergruppe* pod vedením krumlovského občana Tanzera, které svou činností připravovaly půdu pro vstup německých

ozbrojených složek. Léto 1938 bylo v Sudetech velmi horké. Jako dožínkovou slavnost uspořádali nacisté dne 4. září setkání v Českém Krumlově, kterého se zúčastnilo na šest tisíc Němců ze tří sousedních okresů. Po triumfálním pochodu městem se slavnost zvrhla v protistátní demonstraci, při níž se naplno projevila nenávist k Židům a k Československu vybičovaná až k šílenství.⁵⁶ Smutným jevem byla značná zdrženlivost četníků i státní policie při těchto hromadných akcích. Ozbrojené složky směly podle rozkazu ministra vnitra zakročit jen v sebeobraně! Během září tak docházelo čím dál častěji k otevřeným provokacím a útokům na antifašisty, Židy a Čechy. Jedinou významnou odpověď na vzrůstající nebezpečí vyjádřili antifašisté na třináctitisícové manifestaci u příležitosti otevření nové české školy v Kaplici ve dnech 10. a 11. září. Po několika ozbrojených útocích na četnické stanice a zprávě, že šest kilometrů od československých hranic, v Bad Leonfeldenu, je soustředěno 3000 vojáků wehrmachtu v plné polní, zakročila armáda. Na Vyšebrodsku a v hraničních Cetvinách se rozhořely ostré boje mezi německými vojenskými jednotkami *Freikorps* a tzv. „létajícím oddílem“ československé armády.⁵⁷ S problémy se podařilo odrazit nepřátelský útok, to nejhorší ovšem mělo teprve přijít: Mnichov.

Mnichovská dohoda, či spíše diktát směrem k Československu, byla přijata dne 29. 9. 1938. Postoupení českého pohraničí Němcům, které nařizovala, bývá nahlíženo jako zrada spojenců ČSR, Francie a Velké Británie, ale také jako slabost prezidenta Beneše. Slabost při pohledu na silného nepřítele, jehož „pátou kolonou“ byli sudetští Němci, nebo naděje na zabránění krveprolití československých občanů? Kombinace těchto okolností v důsledku způsobila ztrátu Sudet a vznik tzv. Druhé republiky.

4.3 DŮSLEDKY MNICHOVSKÉ DOHODY NA ČESKOKRUMLOVSKU

Hned 1. října začalo obsazování pohraničí německým wehrmachtem. České vojenské jednotky a posádky se stahovaly do vnitrozemí. Postup se zastavil na pravém břehu Vltavy: u Vyššího Brodu a u Volar. Mezitím však nacisté v Českém Krumlově obsadili město, začali vyhánět Čechy, antifašisty a komunisty.⁵⁸ První obětí nacistického násilí se stal farář František Jakeš: následkem bití a pobytu v koncentračním vězení ve sklepních prostorách českokrumlovského zámku u Plášťového mostu, zemřel tři dny po převozu do Českých Budějovic. Nacisté také zatarasili cestu ustupujícím vojenským jednotkám. Ty se musely těžce probíjet úzkými krumlovskými uličkami pod zákeřnou palbou z oken. Několik československých vojáků bylo zabito. Mnozí Češi odcházeli ze svých domovů jen s omezeným počtem věcí, ostatní jim byly nezákonně sebrány. Protože značná část Čechů v Krumlově zůstávala proti své vůli, bylo nutné zbývající české obyvatelstvo z města evakuovat pomocí ozbrojených sil. Dne 2. října byla svedena skutečná bitva o dobytí Budějovické brány: útočná jednotka československých ženistů se třemi lehkými tanky, podporovaná střelbou z obrněného vlaku od nádraží a dvěma pěšími četami, zaútočila zpoza zataraseného mostu na věž brány obsazenou členy Tanzerovy bandy. Za cenu ztrát se vojáci probíjeli za bránu, kde byli ostřelováni z protějšího domu, dnes hotelu U Města Vídně. Pěchota zklamala, a tak se záchranná akce zdařila jen částečně. K ustupujícím vojákům se sbíhali vystrašení Češi a němečtí antifašisté, byli evakuováni připravenými autobusy. Na příštích sedm let se město stalo výhradně německým.⁵⁹

Týdny a měsíce následující po těchto bolestných událostech přinesly českokrumlovským Němcům nejprve euforii, později částečné vystřízlivění a nakonec rozmrzelost. Poté, co si zabraný kraj prohlédl 14. října vrchní velitel wehrmachtu, generálplukovník Brautchitsch, přijel i samotný *Führer*. Do Českého Krumlova vyzdobeného slavobránou s květinami a překypujícího jásajícími Němci vjel Adolf Hitler za houkání sirén a burácení zvonů dne 20. října v 11 hodin dopoledne. Po okázalém nastoupení vojenské jednotky na náměstí odjel Latránem do Křenova,

kde si prohlédl české pevnůstky, které získal bez boje. Celý zabraný kraj si však dlouho očekávaný osvoboditel neprohlédl, vyhlídka z rozhledny na Kleti mu nenabídla nic než mlhu.⁶⁰

Českokrumlovsko bylo začleněno do hornodunajské župy, Oberdonau, se sídlem v Linci. Odříznutá od svého přirozeného zázemí celníci U Svaté Trojice, zůstala oblast na periferii zájmu německé Říše. Město, ačkoli bylo ušetřeno významnějších bojů, trpělo válečným nasazením a za sedm let okupace značně zchátralo. Stálá vojenská posádka byla zřízena na zámku, kde vzniklo i vězení. Tam byli vyslýcháni, mučeni a zavíráni všichni odpůrci režimu, antifašisté, komunisté, Češi i nepohodlní Němci. Někteří z nich skončili v koncentračních táborech, mnozí z nich se již domů nevrátili. V kraji začaly úřadovat všechny říšské vojenské, policejní i správní složky: gestapo, policie, wehrmacht, jednotky SS a SA. SdP Konrada Henleina byla rozpuštěna a její bývalí členové byli výběrově přijímáni do Hitlerovy strany NSDAP. Od 1. listopadu byla nařízena povinná vojenská služba. Naděje českokrumlovských henleinovců na lepší život bez Čechů v novém Německu se nevyplnily. Na vysoká místa okupačních úřadů byli dosazeni němečtí nacisté, ti sudetští hráli v místní politice jen druhořadé role.⁶¹ Výjimkou byl Dr. Karl Tannich, schwarzenberský archivář, v letech 1919-1920 a 1923-1926 krumlovský starosta⁶² a přesvědčený nacist, člen NSDAP. Přestože se v přístupu k Židům nijak nelišil od svých antisemitsky zaměřených nacistických nadřízených, díky zálibě v architektuře se doktor filozofie stal faktickým zachráncem židovské synagogy. Blíže viz kapitolu 8.

5 ŽIDÉ V DRUHÉ REPUBLICE A V PROTEKTORÁTU ČECHY A MORAVA

Po nastolení mnichovského diktátu v českých zemích byly významně omezeny možnosti emigrace do zahraničí. Nastalo období všeobecných obav o budoucnost národa, okleštěného státu a samozřejmě i o budoucnost židovské menšiny. V Říši už několik let probíhalo nenávistné pronásledování Židů a jejich izolace v koncentračních táborech. Strach z rasové segregace a nesmiřitelného antisemitismu byl tedy zcela pochopitelný. Jen největší pesimisté se ale mohli se svými odhady alespoň částečně přiblížit skutečné obludnosti plánovaných záměrů nacistů. A ani oni nemohli tušit, jak šílený kolotoč bezprecedentního řádění nenávisti se brzy roztočí.

5.1 ODCHOD Z POHRANIČÍ

Na rozdíl od zbytku Československa se během předválečných let protižidovské nálady na Českokrumlovsku příliš neprojevovaly.⁶³ Bylo to způsobené zřejmě faktem, že větrínské papírny, největšího poskytovatele pracovních míst v oblasti, měli v rukou výhradně židovští vlastníci z rodiny Spirovy. Práce v papírnách zaručovala přijatelnou životní úroveň dělníkům i úředníkům, Němcům, Čechům i Židům. K výrazné eskalaci náboženské a národnostní nesnášenlivosti začalo docházet až v roce 1937, kdy se rozmnožily případy hlasitých projevů zaměřených protičesky a protižidovsky. (Viz výše.) Židé se v průběhu času stali velmi citlivými na rostoucí nebezpečí ze strany ostatních etnik. Přestože byli vystaveni antisemitismu téměř vždy a všude, velmi dobře začali chápat, že pokud v československém pohraničí získají moc Němci prosazující tzv. norimberské zákony, neochrání je ani prvorepubliková legislativa, ani výkonná moc. Norimberské zákony byly schváleny říšským sněmem dne 15. září 1935. Na jejich základě byla zavedena občanská nerovnoprávnost na území nacistického Německa, později anektovaného Rakouska a okupovaných českých zemí. Zákony byla stanovena pravidla určování židovského původu a uznávání říšského občanství. V důsledku jejich uplatňování byly zhotoveny seznamy dokumentující národnostní a náboženský původ všech Židů z ryze židovských, ale i ze

smíšených manželství. Seznamy posloužily k systematickému pronásledování lidí, k nezákonnému získávání jejich majetku a především jako podklad pro evidenci osob určených k transportu do koncentračních táborů.⁶⁴

Po červnových volbách v roce 1938 bylo jasné, že dosavadní českoslovenští občané, členové Henleinovy SdP, se přiklánějí k myšlence připojení Českokrumlovska k Říši. To byl varovný signál pro židovské rodiny, které se postupně začaly obávat o svou bezpečnou budoucnost v jihočeském pohraničí. Obavy vedly k odchodu z města, jež žilo zcela pod vlivem fanatického nacistického nadšení. Posledním varováním byly zářijové události: manifestace německy mluvících zaměstnanců papíren⁶⁵, vyhnání židovských žáků gymnázia ze školy (Viz dále.), pochody německé mládeže městem, doprovázené provoláváním nejodpornějších hesel vyzývajících k nenávisti a vraždění. V té době pochopila většina Židů, že je čas odejít. Jejich kroky vedly nejprve do vnitrozemí, kde nebyla tak početná německá menšina. Část vystěhovalců směřovala do Českých Budějovic, další do Prahy. Některé majetnější rodiny emigrovaly do zahraničí, kde však musely prokázat vlastnictví finanční částky dostačující pro tamní život, případně pro založení nové existence. Několik úředníků ze Spirových papíren zamířilo do jihoamerických států, nejčastěji do Argentiny, továrnická rodina se stěhovala do Spojených států amerických.⁶⁶ Emigrace byla možná ještě v průběhu krátkého trvání tzv. Druhé republiky, jejíž existence skončila německou okupací zbytku českých zemí dne 15. 3. 1939 a vytvořením Protektorátu Čechy a Morava v čele s protektorátním prezidentem dr. Emilem Háchou a loutkovou vládou Rudolfa Berana. Skutečným držitelem moci byl však úřad říšského protektora, kterým se stal Konstantin von Neurath; později ho vystřídal jako jeho zástupce Reinhard Heydrich, velitel německé bezpečnostní policie a jeden z hlavních tvůrců tzv. konečného řešení židovské otázky, tj. programu genocidy. V době německé okupace byla možnost odchodu ze země značně ztížena a těm, jejichž jména se nacházela na policejních seznamech, byla téměř znemožněna. Pronásledováni byli hlavně předváleční emigranti z Německa a Rakouska, ale také antifašisté, komunisté a všichni odpůrci nacistického režimu. Židé byli ve společnosti

diskriminováni již za Druhé republiky a jejich postavení se radikálně zhoršilo za Protektorátu, kdy se ocitli v pozici téměř bezprávných neplnohodnotných otroků.

5.2 PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

Židovské náboženské obce čítající méně než 500 členů byly zrušeny a následně sjednoceny ve větší celky v jednotlivých krajských městech s početnou židovskou komunitou. Od 27. března 1942 byly i tyto obce rozpuštěny a zůstala jen ŽNO v Praze nazývaná Židovská rada starších. Ta soustředila veškerou agendu židovského obyvatelstva. V té době již naplno probíhala deportace Židů z území Protektorátu. V letech 1939-1942 bylo vydáno mnoho omezení, zákazů a příkazů bezprostředně ovlivňujících život židovské menšiny. Pozoruhodné je, že s jejich uskutečňováním musela nacistům pomáhat samotná pražská židovská obec tím, že ústně vydané rozkazy a restriktce písemně sdělovala souvěrcům ve věstníku Židovské listy. Tento způsob postihu náboženské menšiny zajišťoval nacistům zdánlivou ztrátu odpovědnosti za nelidské podmínky, které museli Židé pokojně snášet. Vše bylo dostatečně podpořeno antisemitskou propagandou, které se živě účastnily i české fašistické skupiny, např. Vlajka. (Viz výše.) Podívejme se podrobněji na podmínky, za jakých protektorátní Židé žili:

Právní postavení Židů ve společnosti bylo omezeno na základě říšských předpisů. Židé nesměli vycházet z domu po 20. hodině, nesměli navštěvovat veřejná místa jako například koupaliště, lázně, sportovní areály, školy a prostředky hromadné dopravy. Zákaz vstupu měli i do kaváren,⁶⁷ hostinců, divadel, biografů, na koncerty, do městských sadů, parků a lesů. Později nesměli dokonce chodit některými ulicemi ani po nábřeží Vltavy. Nakupování v obchodech jim bylo povoleno jen mezi 11. a 13. a mezi 15. a 17. hodinou. Museli být viditelně označeni nejprve žlutým trojúhelníkem přišitým na vrchní oděvu, později Davidovou hvězdou s nápisem *Jude*; písmeno „J“ uvedené v osobních dokladech usnadňovalo příslušníkům gestapa jejich rozpoznání. Nesměli se sdružovat a stýkat se s nežidovským obyvatelstvem, nesměli spolu na veřejnosti hovořit, bylo jim zakázáno kouření. Od listopadu 1940 začal pro Židy platit zákaz změny bydliště a zákaz vzdalování se z obvodu domovské obce. Výjimky z těchto zákazů udělovalo gestapo jev

zřídka a za úplatu. Osobní život byl omezen zákazem manželství Židů s říšskými občany nebo protektorátními příslušníky, jakož i zákazem mimomanželských styků s nežidovskými občany.⁶⁸

Nacisté měli velký zájem o židovský majetek. Prováděcí nařízení vlády z 2. března 1940 stanovilo povinnost Židů uložit veškeré cennosti do bankovní úschovy. Majetek nesměli prodávat nikomu jinému než nacisty pro tento účel zřízené společnosti *Hadega*. Nesměli dávat ani přijímat dary. Finanční prostředky z vkladních knížek musely být převedeny na vázané židovské bankovní účty zřízené pouze na povolení finančního úřadu. Veškeré vlastnictví nemovitostí včetně hospodářských práv a podílů ve firmách bylo evidováno na základě vynucených majetkových přiznání. Židům bylo nařízeno odevzdat rozhlasové přijímače, gramofony, desky, ale také šicí stroje a lyžařskou výstroj, kterou potřebovali němečtí vojáci během invaze do Sovětského svazu. Museli odevzdat všechno kožešinové a vlněné oblečení, byly jim zabírány byty a domy.⁶⁹

Potupení a represe židovského národa byly doplněny restrikcemi v oblasti výživy. Potraviny byly během válečných let přidělovány na základě potravinových lístků. Židům bylo postupně zakázáno nakupovat za ně tyto potraviny: cukr, med, umělý med, mléko, čerstvé i konzervované ovoce, sýry, cukrovinky, ryby a rybí výrobky, vepřové maso, drůbež, zvěřinu, vejce, bílé pečivo, cibuli, česnek, víno a všechny lihoviny, kávu, tabák. Jediné, co si mohli koupit, byl žitný chléb. Dne 31. srpna 1942 byl vydán zákaz skladování brambor ve sklepě. Dále nemohli Židé kupovat holicí mýdlo, čepice, batohy, kufry, peněženky, brašny, řemeny a sportovní potřeby. Použití prádlen, čistíren, mandloven prádla či barvíren bylo také zapovězeno. Židé nesměli rybařit, chovat domácí zvířata včetně koček a psů, papoušků a holubů, o hospodářských zvířatech ani nemluvě.⁷⁰ Jakýkoli přestupek proti těmto zákazům, objevený při častých domovních prohlídkách prováděných gestapem namátkově nebo po udání, vedl k okamžitému uvěznění a neprodlenému zařazení proviněného do transportu smrti.

Takřka otrocké postavení měli Židé i v práci. Povolené byly jen pracovní skupiny, žádní učni, žádná práce v soukromém sektoru. Vykonávali zejména těžké práce na stavbách silnic,

často s nedostatečnou základní výživou. Neměli nárok na placenou dovolenou, pobírání nemocenského příspěvku, na výplatu přesčasů, na porodné a pohřebné, ani na finanční odměny za svátky. Pracovní doba pro Židy nebyla omezena, podpora v nezaměstnanosti dosáhla pouze nejnutnějšího životního minima. Za všechny podané žádosti se muselo platit, platily se i značně vysoké příspěvky židovské obci, která musela živit rozvětvený úřednický aparát zajišťující evidenci osob a majetkové prověrky, na jejichž základě (bez vědomí ŽNO) rozhodovaly nacistické úřady o zařazování do transportů.⁷¹ Tyto nechvalně známé transporty židovských obyvatel vozily zdeptané, potupené, ožebračené a vyhladovělé lidi daleko od jejich domovů do nejzvrůdnějších pomníků nacistického rasismu a naprosté neúcty lidským bytostem, do koncentračních táborů.

6 NACISTICKÁ GENOCIDA ČESKÝCH A MORAVSKÝCH ŽIDŮ

Naprostá diskriminace židovského obyvatelstva a jeho cílená izolace od ostatních protektorátních občanů měla jasný cíl: zdeptat Židy šikanou, neustále přítomným strachem a hladověním. Psychicky podlomené české obyvatelstvo neposkytovalo až na výjimky oporu národu určenému k vyhlazení. Zhruba 1100 Židů se podařilo najít úkryt před německou státní policií⁷²; v srpnu 1943 to byla celá osmina Izraelitů přežívajících v Protektorátu Čechy a Morava. O dva roky dříve, v říjnu 1941, jich bylo na našem území více než 88 000.⁷³ Právě v této době začali nacističtí okupanti podrobně plánovat genocidu evropských Židů. Jejich plánem bylo soustředit veškeré Židovstvo na dvou až třech místech uvnitř Protektorátu a odtud je postupně „evakuovat“ na Východ do táborů, v nichž se realizovalo „konečné řešení židovské otázky“ (*Die Endlösung der Judenfrage* - plánované vyhlazení evropských Židů)⁷⁴. Dvěma velkými středisky soustřeďujícími Židy byly Praha (48 000 lidí) a Brno (10 000 lidí); záměrem nacistů bylo tedy vytvořit jeden tábor v Čechách a jeden na Moravě. K tomuto účelu si německá *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*⁷⁵ nechala pražskou ŽNO vypracovat studie sídel vhodných k umístění velkého počtu lidí. Židovští odborníci tento úkol pečlivě splnili, ale všechna navrhovaná města *Zentralstelle* zamítla buď z důvodu snadné dopravní dostupnosti, nebo pro soustředění průmyslové výroby v dané oblasti, popř. kvůli poloze v blízkosti velkých měst. Nacisté měli ale v záloze vlastní plán. Na hradčanské poradě konané 10. října 1941 se za účasti zastupujícího říšského protektora Heydricha a špiček SS objevila tato úvaha: „...lépe by bylo převzít Terezín pro *Zentralstelle für jüdische Auswanderung*. Po evakuaci z tohoto přechodného shromažďovacího tábora (přičemž Židé budou již silně decimováni) do východních území mohlo by pak celé území vystavěno jako vzorné německé sídliště.“⁷⁶ Bylo tedy už v podstatě rozhodnuto o přemístění veškerého židovského obyvatelstva do bývalé vojenské pevnosti v Terezíně, která byla schopná pojmout větší počet lidí vzhledem k svému minulému využití. Pražská ŽNO byla vyzvána k předložení návrhu na realizaci židovského ghetta.⁷⁷

6.1 PODVOD JMÉNEM TEREZÍN

Jakmile bylo rozhodnuto o zřízení židovského shromaždiště v Terezíně, došlo k jmenování velitelů pevnosti. Vrchním velitelem se stal dr. Siegfried Seidl, vysoký důstojník SS. Vedoucím terezínského tábora byl Jakub Edelstein, jeho zástupcem Ing. Otto Zucker. Inspektorem tábora se stal další důstojník SS jménem Bergel, podle svědectví surový opilec, který nešel pro ránu daleko.⁷⁸ Do města za hradbami, které bylo stále osídleno českým obyvatelstvem, bylo vysláno tzv. *Aufbaukommando* čítající 342 mužů povoláných k přípravě ubikací. Dne 4. prosince 1941 bylo z Prahy do Terezína transportováno dalších 1000 mužů schopných těžké a středně těžké práce. Měli za úkol zhotovit dvou až třípatrové kavalce, mezi nimiž byla vzdálenost 60 cm. Přestože členům této skupiny bylo slíbeno, že se z „pracovního tábora“ vrátí zpět do Prahy, pročež si nemají s sebou brát zavazadla, ale pouze jídlo na několik dní, z pevnosti už nevyšli. Byli to první vězňové koncentračního tábora, kterým byl povolen pouze cenzurovaný písemný styk s rodinami. Ten byl časem omezen na třicet slov psaných tiskacími písmeny na korespondenčním lístku. Většina zpráv ale adresátům nebyla doručena. Později byla pošta úplně zrušena, což vedlo k vytvoření ilegálních cest pro odesílání a doručování zásilek. V tomto ohledu prokázali nezištnou obětavost čeští zaměstnanci drah a zásobovatelé pevnosti. Už počátkem roku 1942 bylo za údajné pašování poštovních zásilek zatčeno a popraveno celkem 16 židovských vězňů.⁷⁹

Terezínské ghetto mělo mít podle úmluvy představitelů pražské ŽNO s Zentralstelle vlastní samosprávu tvořenou Radou starších. Ti by zajišťovali organizaci života uvnitř tábora a zařizovali úřední záležitosti s kanceláří v Praze. Úmluva však nebyla dodržena. Rada starších skutečně vznikla, jejím úkolem ale bylo pouze předávat rozkazy udělené velitelským pevnosti řadovým vězňům. Její členové byli ubytováni ve zvláštní budově a měli jistá privilegia (například větší přiděly potravin). Toto opatření mělo vyvolat rozkol mezi Židy. Budovy bývalých kasáren se rychle zaplňovaly lidmi transportovanými převážně z Prahy. Největší potíže činila vězňům zejména nedostatečná kapacita sanitárního zařízení, nedostatek pitné vody, absence ústředního

vytápění, nízký počet nemocničních lůžek (cca 100 lůžek), všeobecné zavšivení populace, přemnožení blech a štěnic, nevyhovující hygienické podmínky a především nízké příděly potravin. Přičteme-li k těmto faktům ovzduší neustálých obav ze zařazení do transportu na Východ, pochopíme, jak tísnivá situace plná hrůzy, nedůstojných životních podmínek a naprostého pošlapání základních lidských práv v Terezíně panovala.

Čím více vězňů z jiných států bylo do Terezína přiváženo, tím více vzrůstala snaha mezinárodních organizací (např. Červeného kříže), navštívit tábor a zmapovat podmínky, které v něm panují. Nacistům záleželo na tom, aby pohled nezávislého pozorovatele zvnějšku neodhalil fakt, že se nejedná o ghetto, ale o skutečný koncentrační tábor. Za tímto účelem zřídili v Terezíně, ve kterém už od poloviny roku 1942 nebylo žádné civilní obyvatelstvo, postupně osm obchodů. Obchod s potravinami nabízel hořčici, kyselinu citronovou, syntetickou papriku, náhražkové polévkové kostky či nestravitelnou pomazánku. V krámu s galanterií bylo někdy k sehnání mýdlo a zubní pasta. Ostatní zboží pocházelo z kufrů zabavených nově příchozích vězňů. Vzhledem k jejich vysokému počtu se mohli vězni do obchodu dostat asi jednou za rok. Stávalo se, že zboží zakoupené za terezínské peníze bylo Židům opět zabaveno při častých namátkových kontrolách.⁸⁰

Nacisté měli v úmyslu zřídit v Terezíně tábor pro staré Židy z Říše. Jednalo se o osoby starší 65 let. Tito lidé, poslušní a slepě důvěřující hitlerovskému režimu, přijížděli do tábora od poloviny roku 1942. Bylo jim sděleno, že cestují do lázní s péčí o přestárlé, a tak si na cestu vzali neužitečné vybavení – koupací pláště, vycházkové hole či slunečníky. Na místě nemohli uvěřit faktu, že se z nich stali vězni, což vyústilo ve velké rozbroje v porobené židovské společnosti. Tito staří lidé v závislosti na výše uvedených životních podmínkách trpěli značnou nemocností. Přičteme-li k naprosto nevyhovujícím hygienickým podmínkám v táboře neustále se zvyšující počet vězňů, který dosáhl 30. září 1942 hodnoty 53 264 osob, porozumíme důvodu třicetiprocentní nemocnosti v táboře.⁸¹ Podvyživení lidé bez přísunu vitamínů připomínali spíše

kostry potažené kůží. Tento problém byl nacisty vyřešen odtransportováním 20 000 starých na Východ, kde byli zavražděni.⁸²

6.2 TRANSPORTY

Slovo transport se pro Židy za války stalo nejobávanějším. Znamenalo cestu do neznáma, jednosměrnou jízdenku do krajin smrti. Odváženy byly celé rodiny, mnohdy i celé komunity z jednotlivých měst. Pravidlem pro každý transport bylo jeho naplnění počtem 1000 osob. Předvolání obvykle obdrželo více lidí, jejich seznam prověřovala ŽNO a vyřazovala Židy protežované z vyšších míst nebo osoby zdravotně nezpůsobilé. Nenastoupení k transportu bylo tvrdě trestáno; trest postihl provinilce i jeho rodinu. Všichni transportovaní museli vyplnit majetkové prohlášení a v podstatě předat svůj majetek do rukou nacistů. V Praze vzniklo několik velkých skladišť zaplněných až po střechy zabaveným židovským majetkem. Nacisté a jejich přísluhovači získávali za velmi výhodné ceny vybavení domácností, nábytek i celé byty.

K transportům Židů byla využívána železnice. Zprvu jezdily osobní soupravy, později nákladní vagony s lavicí uprostřed a nakonec vagony bez jakéhokoli vybavení. Ti, co byli odváženi do Terezína, vystupovali v několika kilometrech vzdálených Bohušovicích, odkud do tábora pochodovali pěšky. Později byla otrockou prací terezínských vězňů vybudována železniční vlečka usnadňující dopravu tisíců lidí zbavených veškerých práv. Během druhé poloviny roku 1942 přijelo do Terezína 27 537 vězňů z území Protektorátu v 31 transportech. Zhruba stovka transportů dorazila z Německa, Rakouska a zabraného českého pohraničí. Jednotlivé vlaky byly označeny písmeny abecedy a nepřevážely lidi, ale čísla, která jim byla přidělena při nástupu do transportu. Dne 18. dubna byl vypraven transport s označením Akb s 909 Židy z Českých Budějovic a okolí.⁸³ Naprostá většina z těchto vězňů, mezi nimiž byly i děti v předškolním věku, zahynula v koncentračních táborech v Terezíně, Buchenwaldu a Dachau a ve vyhlazovacích táborech Osvětim-Březinka a Treblinka zřízených nacisty na území Polska. Vyhlazovací tábory byly zřízené také v Pobaltí. Další židovští vězni zahynuli koncem války

během tzv. pochodů smrti nebo v důsledku epidemie tyfu (např. v německém koncentračním táboře Bergen-Belsen).

Postupně byli z Terezína deportováni všichni čeští a moravští Židé, kteří nepocházeli ze smíšených manželství. V roce 1944 do tábora přijelo dokonce několik bývalých vojáků wehrmachtu a členů SS, kteří neměli svůj rodokmen „v pořádku“.⁸⁴ Do konce války panovaly v Terezíně nadále neutěšené podmínky. Naprostá fyzická vyčerpanost vězňů měla za následek rychlé šíření nejrůznějších chorob. Přibyli vězni z Dánska, Holandska a váleční zajatci. Přes rychlý postup sovětských a spojeneckých vojsk byly stále vypravovány transporty do vyhlazovacích táborů na Východě. V Terezíně byly zahlazeny stopy po 20 000 obětí; urny s jejich popelem byly vysypány do Ohře. Zdecimovaní Židé upírali své poslední naděje ke zprávám o přibližujícím se osvoboditelském vojsku. Dne 10. května 1945 převzal velení tábora sovětský major Kuzmin. Od té doby byli neformálně propouštěni mladí vězni, pro které si přijížděly jejich rodiny. Vzhledem k epidemii skvrnitého tyfu, která zasáhla několik tisíc lidí, byla 14. května vyhlášena čtrnáctidenní karanténa. Po jejím ukončení nastala repatriace vězňů. Poslední věžňové opustili tábor 17. srpna 1945.⁸⁵

Na území Protektorátu Čechy a Morava se 15. března 1939 nacházelo 118 310 občanů považovaných podle norimberských rasových zákonů za Židy. Vystěhování před zahájením deportací se z tohoto počtu podařilo celkem 26 111 osobám. Zůstalo tedy 92 199 Židů. Nacistickou perzekuci přežilo 14 045 z nich. Počet obětí „konečného řešení židovské otázky“ v českých zemích tak dosáhl čísla 78 154.⁸⁶ V dějinách lidstva neexistuje horší příklad genocidy, která vedla k fyzické likvidaci 6 milionů evropských Židů. Bohužel se lidé nepoučili z této hrůzné zkušenosti a v druhé polovině 20. století nadále docházelo k zabíjení příslušníků některých národů. Kéž se tyto události již nikdy neopakují!

7 VÝZNAMNÉ OSOBNOSTI Z ŘAD ČESKOKRUMLOVSKÝCH ŽIDŮ

7.1 TOVÁRNICKÁ RODINA SPIRO⁸⁷

Spiro je zdaleka nejznámější židovské jméno Českokrumlovska, které je skloňováno i v současnosti, jméno navždy spojené s výrobou papíru ve Větrní, s výstavbou velkolepých vil, železnice a silnic, jméno, které zaštiťovalo mnohé události v dějinách Židovské náboženské obce v Českém Krumlově. Prvním z velkého rodu a otcem továrnické rodiny byl Ignaz Spiro.

7.1.1 *IGNAZ SPIRO (1817-1894) A SYNOVÉ*

Židovský průmyslník pocházel z Jindřichova Hradce. Svou velkou zbožnost chtěl završit vykonáváním funkce rabína, ovšem materiální podmínky jeho rodiny mu nedovolily dokončit studium. Aby se mohl postarat o sebe i svou matku, začal spolu se svým bratrem Jakobem podnikat. Živili se nejprve sběrem starých hadrů. Hady totiž byly až do 60. let 19. století jedinou surovinou využívanou k výrobě papíru. A právě papírnictví se stalo oborem, ve kterém Ignaz Spiro a jeho potomci později vynikli. Jako hadráři projevili bratři nevšední obchodnický talent a nashromáždili slušné jmění, díky němuž si mohli v roce 1843 pronajmout papírny v Červené Řečici a v Nové Bystřici. Přestože velký počet podniků vinou vleklé hospodářské krize zkrachoval, Spirové se vzmáhali a v roce 1860 se osamostatnili. Ignaz s Jakobem rozdělili rodinné jmění a nadále podnikali každý zvlášť. Jakob zůstal v Červené Řečici, Ignaz přesídlil do Českého Krumlova. Tady v roce 1861 zakoupil od rytíře z Eggenendorfu Theodora Pachnera novější ze dvou papíren, ze které se do dnešní doby zachovaly některé budovy; městská část Plešivec, mezi Vltavou a hlavní silnicí vedle Úřadu práce.

Ignaz Spiro se stal brzy uznávanou osobností a českokrumlovští měšťané jej oficiálně přijali mezi sebe již po prvním roce jeho působení ve městě. Do Pachnerovy papírny investoval sumu 30 000 zlatých, nakoupil nové stroje a začal výborně prosperovat. V roce 1866 narušila bezproblémový chod továrny živelní pohroma. Požár zachvátil téměř celou papírnu, která byla

proti ohni nedostatečně zajištěna. Tato rána však namísto krachu Spirovy firmy paradoxně přispěla k jejímu dalšímu rozvoji. Zhruba v polovině 60. let 19. století přišla nová technologie ve výrobě papíru. Nadále nebyly hlavní surovinou staré hadry, ale jemná dřevní drť. Aby mohl změnit výrobní postup, musel Spiro zajistit dostatečný přísun této hmoty. To se mu podařilo vybudováním brusírny dřeva v areálu Pečkovského mlýna (v blízkém Větřní), který koupil v roce 1867 za 75 000 zlatých od původního majitele Jana Wolfa. Prozíravý Spiro věděl, že nutné rozšiřování českokrumlovské papírny nebude možné uskutečnit z důvodu nedostatečných prostorových kapacit, a tak začal s přesunem hlavní výroby do Pečkovského mlýna. V letech 1873 a 1876 přibral Ignaz Spiro jako spolumajitele své dva nejstarší syny, Ludwiga a Emanuela. Ludwig vedle funkce ekonomického ředitele firmy byl také dlouhá léta představeným českokrumlovské Židovské náboženské obce. Emanuel ve firmě zastával funkci technického ředitele. V roce 1883 byla v Pečkovském mlýně založena továrna na výrobu sulfitové buničiny, ekonomicky výhodné suroviny pro výrobu papíru. Sulfitka byla ve své době největší svého druhu v jihočeském kraji. Nově vznikajícímu průmyslovému závodu sice zajistila nevyčerpatelný přísun potřebné vody řeka Vltava, místo však bylo hůře logisticky dostupné. Tento problém byl nejprve řešen investicí do opravy silnice do Českého Krumlova. Odtud se zboží převáželo na vozech k nedaleké koněspřežné železnici. Takový způsob dopravy byl však časově náročný, takže firma Spiro přikročila k velmi odvážnému kroku; za nemalých nákladů finančních a za velkého lidského úsilí ve špatně přístupném terénu byla vybudována železniční vlečka do Kájova. Dokončení tohoto velkolepého projektu se však Ignaz Spiro nedožil. Zemřel 24. října 1894 a zanechal podnik v rukách svých dvou synů.

Po požáru továrny v Pečkovském mlýně v roce 1889, jehož následky z velké části uhradila pojišťovna, došlo v závodě k další modernizaci, která si vyžádala náklad 180 000 zlatých. V té době už větřínská papírna dosáhla celostátního významu, na počátku 20. století pak dosáhla významu světového. Vyrůstající objem výroby vyžadoval dostatečný zdroj elektrického proudu. Pro potřebu továrny tak byla v roce 1903 vybudována hydrocentrála ve Vyšším Brodě. Vodní elektrárna o síle 15 000 voltů dokázala pokrýt nejen spotřebu Spirovy firmy, ale i části

jižních Čech. A brzy přišel další triumf techniky, tentokrát světový: v roce 1911 byl v papírně v Pečkovském mlýně sestaven stroj na výrobu rotačního papíru. Obrovský stroj nepřetržitě produkoval čtyři metry široký pás rotačního papíru, který slouží především k tiskařským účelům. Objem výroby před první světovou válkou dosáhl 40 000 tun papíru a 2 000 tun lepenky ročně. Dosah papírenského impéria českokrumlovských Židů přesahoval hranice kontinentů. Prosperující firma měla své pobočky v řadě velkých měst po celém světě: Praha, Brno, Vídeň, Berlín, Lipsko, Hamburg, Budapešť, Paříž, Amsterdam, Barcelona, Kodaň, Istanbul, Melbourne, New York atd.

Spiro a jeho rodina zaměstnávali takřka všechny obyvatele Větrní, ale také značné množství krumlovských Židů, jejichž počet se v tomto období podstatně zvýšil. Za dětmi těch, kteří se usadili ve Větrní, dojížděl na vyučování českokrumlovský rabín.⁸⁸ Továrníci zřídili fond pro přestárlé pracovníky a bývalé zaměstnance firmy, postavili společenský dům ve Větrní, nemocnici, závodní kantýnu a kasino. Ovšem žádný zaměstnavatel není v očích zaměstnance bezchybný, a tak v průběhu první dekády nového století došlo k několika stávkám. Dělníci se bouřili především kvůli špatným hygienickým podmínkám na pracovišti, dlouhé pracovní době a tvrdým sankcím zaměstnavatelů při porušení pracovní kázně. V květnu 1905 přednesli zaměstnanci továrny své požadavky podnikatelům, kteří však na většinu z nich nepřistoupili. Po patnáctidenní stávce, kdy z necelé tisícovky chodila do práce jen hrstka dělníků, byli stávkující propuštěni a zpět přijímáni jen za podmínek stanovených vedením podniku. O dvanáct let později, ve válečném roce 1917, došlo k další stávce, tentokrát „hladové“. Přítomnost válečných zajatců v továrně ještě zhoršila morálku pracujících. Dělnické útoky na kantýnu se ani tentokrát neobešly bez přítomnosti četníků, zaměstnavatelé ovšem měli pro požadavky stávkujících pochopení, a problém byl vyřešen bez zbytečného krveprolití. Daleko nespoutanější průběh měla dělnická stávka v roce 1925. Zhruba 1600 zaměstnanců firmy Ignaz Spiro a synové požadovalo zvýšení platů. Na pomoc bylo přivoláno 300 četníků, mezi nimi a stávkujícími došlo k několika vyhroceným šarvátkám. Dobře organizovaná stávka však skončila krachem kvůli

zradě několika jedinců. Vůdci stávkového výboru zaplatili za svou iniciativu dlouholetým vězením.

Po vzniku Československa byly Spirovy papírný podnikem s velkým strategickým významem. V roce 1926 byla jako první v republice vybudována továrna na výrobu sulfátové celulózy, která umožnila značně rozšířit produkci papíru za současného snížení nákladů.⁸⁹ To, co přineslo zisk továrníkům, poškodilo ale kvalitu vody ve Vltavě. Proti znečištění, které mělo za následky vyhynutí takřka všeho živého, se bouřili českobudějovičtí občané i majitelé výrobních objektů závislých na říční vodě. Smlouva navržená firmou Ignaz Spiro a synové zastupitelstvu Českých Budějovic měla za jednorázový poplatek ve výši 400 000 korun zajistit napříště beztestné vypouštění odpadních vod do Vltavy, nebyla zastupitelstvem schválena. Průmyslníci začali uvažovat o přemístění provozu, což vzbudilo velké obavy všech občanů Větrní: *„Existence všech obyvatel jest prakticky odvislá od provozu firmy Spiro, jelikož větší část obyvatel jest zaměstnána bezprostředně v továrně nebo přímo závisí u obchodníků a průmyslníků od kupní síly zaměstnanců této firmy.“*⁹⁰ Na základě dohody s obecním zastupitelstvem, jehož členy byli dlouhodobě i generální ředitel továrny Ing. Hans Spiro a pozdější šéf provozu Ing. Rudolf Klement, zůstala větrínská papírna na svém místě. O jejím vsutku ojedinělém významu svědčí návštěva Dr. Edvarda Beneše s manželkou dne 17. 5. 1937. Tento rok byl ale na dlouhou dobu posledním úspěšným rokem Spirových papíren. Na podzim roku 1938 už ve Větrní nebyli žádní Židé, včetně rodiny Spirovy. Výrazně proněmecká obec se stala baštou nepřátelství vůči Čechům a pochopitelně i vůči Židům.

Pro konkrétnější představu o majetkových poměrech Spirovy rodiny, v jejíž rukou byla soustředěna naprostá většina firemních akcií, uvedeme si přehled příjmů ředitele závodu Petra Spiro v roce 1938. Za zmínku stojí také předmět podnikání firmy *Českokrumlovské továrny na strojní papír, Ignaz Spiro a synové, akciová společnost*, který se vztahoval i na následující činnosti: *„převzetí továren, nájem, nabývání a provoz brusíren dřeva, továren na celulózu, papír a lepenku, pil, elektráren, využitování lesů, vodních sil, prodej celulózových a papírových товарů, zřizování a*

vedení všech k podporování blaha dělníků a úředníků sloužících vedlejších provozů.⁹¹ Podnikový kapitál firmy představovalo 60 000 akcií po tisíci korunách. V roce 1938 byly firemní akcie rozděleny takto:

Majitel akcií	Počet akcií v kusech	Celková hodnota akcií v Kč
Peter Spiro	7 400	7 400 000
Marianne Spirová	5 050	5 050 000
Willy Schwarz – Spiro	4 500	4 500 000
Eva Schwarzová	4 500	4 500 000
Ida Spirová	2 812	2 812 000
Ilse Spirová	5 155	5 155 000

(Cífková, 1961, str. 45)

Roční přehled příjmů ředitele továrny Petra Spiro, majitele honosné vily v Českém Krumlově nad bývalým okresním úřadem (dnešní mateřská škola), za rok 1938:

měsíční příjem	17 500 Kč	ročně	210 000 Kč
podíl z čistého zisku z minulého roku			302 400 Kč
z titulu dividend v roce 1938 vyplaceno			176 400 Kč
z titulu tantiém vyplaceno			55 000 Kč
částka na vyrovnání nároku ze služební smlouvy			480 000 Kč
celkový roční příjem			1 223 800 Kč

(Cífková, 1961, str. 45)

Jak je vidět, rodině Spirově se za první republiky vedlo velice dobře. Hospodářskou krizi ve 30. letech se jim podařilo přežít bez velkých ztrát, z provozu však bylo propuštěno asi 250

dělníků. V kritických chvílích dokázali továrníci nabídnout současným i bývalým zaměstnancům hmotnou pomoc ve formě uhlí a obnošeného šatstva. Vzhledem k jejich vysokým příjmům se ale lidem zdála tato pomoc nedostatečná. Výše uvedená čísla se stala nástrojem komunistické propagandy po roce 1945. Vzdávající vliv komunistů v řadách dělníků působil zaměstnavatelům značné obtíže. Ne však takové, jako jim způsobili zfašizovaní Němci v roce 1938. V říjnu téhož roku byla Spirova továrna zabrána spolu s celým pohraničím a sloučena s málo prosperující papírnou v rakouském Steyeru. Několik dnů poté přivítalo houkání továrních sirén a vyzvánění zánovních kostelních zvonů samotného vůdce Třetí říše, Adolfa Hitlera. V té době už v továrně nepracovali žádní Židé a pouhá hrstka Čechů. Továrníci a většina židovských zaměstnanců rychle vytušili nebezpečí nadcházejícího období a již po květnové mobilizaci v roce 1938 se odstěhovali. Jediný větřínský Žid, který narukoval, se jmenoval Adler. Ostatní přesídlili do vnitrozemí (členové rodiny Spirovy se stěhovali do Prahy)⁹², někteří rovnou emigrovali do zahraničí. Stopy některých vedou do Argentiny (rodina Sulíkova), jiní se odstěhovali do USA (část rodiny Spirovy).⁹³

7.1.2 HANS SPIRO (1886-1931)⁹⁴

Jediný syn Dr. Ing. Eugena Spiro byl během svého krátkého života velkým přítelem lidí a dobrodincem obce Větřní. Dne 12. 7. 1919 byl zvolen do místního zastupitelstva, které ho pověřilo funkcí školního inspektora. V září roku 1923 zvítězil Hans Spiro ve volbách do obecního zastupitelstva a stal se místostarostou. Podobným výsledkem dopadly i volby v roce 1927. Dalšími zastupiteli se stali Dr. Ing. R. Klement a Ing. L. Stern, oba vedoucí zaměstnanci papíren v Pečkovském mlýně. Díky Spirově iniciativě se zahájila výstavba nové obecné školy, jejíž otevření dne 9. 9. 1928 zahájil proslovem. V témže roce daroval částku 20 000 Kč na výstavbu starobince. Snad největším činem pro druhé, který Hans Spiro vykonal (mimo výstavbu obytných domů pro papírenské dělníky, pořádání společenských a kulturních akcí ve Společenském domě, příspěvky chudinskému fondu atp.), byla iniciativa k započetí výstavby kostela ve Větřní.⁹⁵ Obec měla v roce 1930 už 2082 obyvatel, z nichž se 90% hlásilo ke katolické víře. Do té doby navštěvovali kostel sv. Víta v Českém Krumlově. Dne 16. 12. dává obecní rada

souhlas s výstavbou kostela a 2. června 1931 byla ustavena chrámová komise. Samotná stavba probíhala v letech 1936-1938. První svatba, která se v nově vysvěceném farním kostele sv. Jana Nepomuckého slavila, byla svatbou jedné ze Spirových dcer. Zahájení výstavby se bohužel Hans Spiro nedožil. Dne 10. 4. 1931 jej schvátila srdeční příhoda, které ve věku 45 let ve svém domě podlehl. Větrínský kronikář o jeho skonu napsal: *„S ním dotlouklo srdce lidumila a nebylo nikoho, kdo by neměl pocit největšího smutku. Zemřelý byl mužem nejvzácnějších vlastností jak ducha, tak srdce, s povahou, jak se málokdy najde. Hluboká láska k lidu, která ho prozářila, a neúnavná píle pro vše ušlechtilé a vysoké, jakož i neúnavná snaha učiniti jen dobro, to byly vlastnosti, které vyznamenaly zemřelého.”*⁹⁶ Urna s ostatky zesnulého byla uložena na větrínském hřbitově v mauzoleu vystavěném pro tento účel. (Viz obrazovou přílohu.) *„Jeho pohřeb byl jedním z nejimpozantnějších smutečních obřadů, při kterém se zúčastnilo tisíce truchlivých z blízka i z daleka. V čele pohřebního průvodu šli školní děti a jejich učitelé, kteří svého ušlechtilého přítele a příznivce doprovodili na poslední cestě.”*⁹⁷ Tato cesta však nebyla poslední: po roce 1945 kdosi převezl Spirovy ostatky neznámo kam.⁹⁸

7.2 ČESKOKRUMLOVŠTÍ RABÍNI

V nedlouhé historii *Israelitische Cultusgemeinde in Krummau* figurovali celkem tři rabíni. Dr. Samuel Fischmann a Dr. Leopold Hirsch vykonávali svou funkci výhradně v Českém Krumlově, od roku 1934 dojížděl do města českobudějovický rabín Dr. Karl Thieberger. Do začátku okupace československého pohraničí mu v činnosti významně pomáhal kantor Karl Krebs.

Samuel Fischmann působil v Českém Krumlově už od roku 1886 jako učitel židovského náboženství. Tuto funkci vykonával předtím také v Úštěku, v Mnichově Hradišti a jinde. Oficiálně byl jmenován rabínem českokrumlovské Židovské náboženské obce v roce 1893. V roce 1895 mu přibyla ještě další funkce: „*Výnosem c.k. místodržitelství v Praze ze dne 20. prosince 1895 byl pro toto místo matriční za správce matrik Samuel Fischmann, učitel náboženství a provisorní rabín v Krumlově jmenován.*“⁹⁹ Jako hlavní duchovní představitel izraelitů zůstal ve funkci až do své smrti v roce 1902.¹⁰⁰

Leopold Hirsch (1873-1937) byl zvolen rabínem hned po smrti svého předchůdce. Pocházel z Maštova na Podbořansku, studoval na gymnáziu v Kadani a posléze v rabínském semináři ve Vídni. Tam absolvoval rovněž filozofickou fakultu, doktorát mu byl však udělen na pražské univerzitě. Malý, usměvavý rabín¹⁰¹ vykonával tuto funkci nejprve ve Volyni. Od 1. listopadu 1903, kdy byl definitivně potvrzen v pozici rabína, působil až do své smrti v roce 1937 v Českém Krumlově.¹⁰² Kromě náboženských aktivit také vyučoval na místním gymnáziu a bylo mu svěřeno vedení židovských matrik. Hirschova první žena Matylda, rozená Anscherliková, původem ze Soběslavi, porodila oblíbenému představiteli náboženské obce dvě děti: syna Ervína a dceru Frídu. Oba potomci zahynuli během druhé světové války v polských koncentračních táborech jako oběti nacistického holocaustu. Leopoldu Hirschovi byl v roce 1912 udělen profesorský titul, v témže roce také ovdověl. Vdovec se znovu oženil s Matyldinou mladší sestrou Hermínou, s níž už děti neměl. Posledních deset let života byl rabín vážně nemocen a po své abdikaci na úřad v roce 1934 se léčil v pražském sanatoriu. Zemřel tam dne 5. března 1937 a

jeho ostatky byly převezeny na židovský hřbitov do Českého Krumlova, kde byl za účasti většiny členů ŽNO pochován v místech hrobu jeho první ženy. Dobový tisk jeho odchod komentoval následovně: „*Rabín vysoce vážený coby člověk i učenec byl pro svou nadmíru vlídnou a laskavou povahu všeobecně vážen.*“¹⁰³ Zesnulého rabína nahradil ve funkci rabín z Českých Budějovic, Dr. Karl Thieberger.¹⁰⁴ Úřad matrikáře po něm převzal kantor Karl Krebs.

7.3 KARL KREBS (19. 12. 1911-?)¹⁰⁵

Poslední českokrumlovský židovský kantor se narodil pět dnů před Štědrým dnem roku 1911 v Divišově (okres Benešov) otci Aloisovi a matce Josefíně, rozené Poláčkové. Obecnou školu a šest tříd reálky navštěvoval v bavorském Anabachu. Dále studoval židovskou přípravnou školu v Höchbergu a židovský učitelský ústav zakončený maturitou ve Würzburgu, rovněž v Bavorsku. Od srpna 1931 zastával místo kantora, kazatele a učitele židovského náboženství u Židovské náboženské obce v Dinkelsbühlu. Od 1. července do 31. října 1933 působil jako druhý kantor v Mariánských Lázních. Přes svůj dlouhý pobyt v Německu byl československým občanem a češtinu ovládal velmi dobře. Dvouletou vojenskou službu nastoupil 1. listopadu 1933 u 12. pěšího pluku v Komárně. Po jejím ukončení vstoupil do služeb Židovské náboženské obce v Českém Krumlově, kde působil jako kantor, kazatel a učitel židovského náboženství. Karl Krebs bydlel v městské části Horní Brána, v domě č. p. 195. Dne 23. března 1937 byl představenstvem ŽNO navržen do funkce židovského matrikáře, kterou měl vykonávat po zemřelém dr. Leopoldu Hirschovi. Po policejní prověrce a přísaze zavazující k loajalitě vůči československému státu byl dne 2. listopadu téhož roku Okresním úřadem do funkce skutečně jmenován. Vykonával ji minimálně do konce roku 1938. Není známo, kdy a kam z Českého Krumlova odešel, resp. byl-li deportován spolu s ostatními Židy do některého z koncentračních táborů. Osobní vzpomínka RNDr. Ruth Hálové nám dává tušit, že místo svého působení dobrovolně neopustil: *„Měli jsme mladého kantora, který sloužil bohoslužby, vyučoval náboženství a velmi se věnoval nám dětem a starší mládeži... Pan Karel Krebs nám byl dobrým přítelem a těšil se velké popularitě. Nevíme, kdy ani kde položil svůj život.“*¹⁰⁶

7.4 RUTH HÁLOVÁ (NAR. 1926)

Rozená Adlerová, zřejmě poslední žijící Židovka narozená v době existence českokrumlovské Židovské náboženské obce. Narodila se v únoru 1926 bývalému vojenskému důstojníkovi Leopoldu Adlerovi a Zence, rozené Kohnové. Oba rodiče po vzniku Československé republiky pracovali ve Spirových papírnách ve Větrní. Otec jako koncipient, matka jako sekretářka. Leopold Adler zemřel v prosinci 1926 na následky chronického onemocnění plic, které mělo původ v obětavém činu. Jako navrátilce ze zajetí v Rusku jednoho dne odmítl výsadu důstojníků cestovat lodí a spolu se svými vojáky přeplaval ledovou řeku. Po jeho smrti se do domu v Soukenické ulici č. 37 přistěhovala Zdenčina matka Marie Kohnová a pomáhala s vedením skromné domácnosti a výchovou Ruth a její starší sestry Evy (nar. 1921). Poručníkem sirotek se stal otcův nejstarší bratr Maxmilián Adler, profesor latiny a řečtiny, přednášející na pražské univerzitě.

Mladá Ruth nastoupila do německé obecné školy a následně do německého gymnázia v Českém Krumlově, kde tehdy více než polovina z devíti tisíc obyvatel hovořila německy. Přestože v rodině mluvili převážně česky, strýc Maxmilián poukázal na nutnost ovládat perfektně němčinu a také zvyknout si na sílící antisemitismus: „*V německých školách pocítí antisemitismus silněji než v českých, proto čím dříve si děvčata na něj zvyknou, tím lépe.*“¹⁰⁷ Mimo školní docházku navštěvovala Ruth hodiny náboženství vedené mladým kantorem Karlem Krebsem. (Viz 7.2.) S komunitou židovských dětí strávila pod jeho vedením příjemné chvíle. Ty skončily v roce 1938, kdy byli se svým spolužákem Leo Schwelbem vyhnáni ze třídy spolužáky, kteří skandovali heslo: „*Juden heraus!*“ (Židi ven!) Ve druhém ročníku gymnázia byla největší starostí Ruth obava, že zůstane nevzdělaná. Doba, která se blížila, přinesla však problémy, ve kterých vzdělání hrálo podružnou roli. Po ulicích pochodovali zdivočelí členové Hitlerjugend a vykřikovali protičeská a protižidovská hesla, židovské rodiny většinu času trávily doma a plánovali nejistou budoucnost mimo Sudety. Začátkem září téhož roku se Ruth se sestrou a babičkou přestěhovaly do Protivína, kde měly pronajatý pokoj u sedláka. Ruth krátce

navštěvovala tamní českou měšťanskou školu. Brzy se však stěhovaly do Prahy, kde matka Zdenka našla zaměstnání a vhodný podnájem. Rodina Spirova jí poskytla malý přivýdělek za péči o starou paní Spirovou. Po přesídlení na Žižkov nastoupila Ruth do měšťanky, její sestře, která musela odejít z gymnázia rok před maturitou, nebylo dokončené vzdělání dopřáno. Bylo to v Praze, kde Ruth poprvé uviděla německé vojáky: *„Patnáctého března (1939) jsme našli na naší škole na náměstí krále Jiřího na Vinohradech ceduli, oznamující, že škola je zavřená a do odvolání se žádné vyučování nekoná. Den byl šedivý a bílý. Nebe bylo šedé, na ulicích ležel bílý sníh, na němž zanedlouho německé tanky a vojenské vozy nalinkovaly zlověstné černé čáry.“*¹⁰⁸ V té době bylo již všem jasné, že Židy v Protektorátu Čechy a Morava nečeká bezstarostná budoucnost. To byl důvod, proč vyhledala Zdenka Adlerová kancelář Nicholase Wintona ve Voršilské ulici v Praze. Zařídila svým dvěma dcerám zařazení na seznam židovských dětí čekajících na emigraci do Velké Británie. Ve věku třinácti let se tak Ruth ocitla ve dnes světoznámém „Wintonově vlaku“¹⁰⁹ a jako jedno z více než 660 dětí se 1. července 1939 dostala až na Liverpoolské nádraží v Londýně. Její pěstouni, pan a paní Jonesovi z Birminghamu, ji nemohli vyzvednout na nádraží v Londýně, *„a tak se objevil Nicky – pamatuji se přesně, že to byl on ... a řekl: ‚Pojďte, mládeži, já vás dovedu k vlaku a vaše rodiny si vás vyzvednou v Birminghamu.‘“*¹¹⁰

Prvními pěstouny třináctileté Ruth se stali starší manželé, majitelé trafiky s prodejnou cukrovinek. V jejich péči ukončila povinnou školní docházku a měla nastoupit do práce. Zasluhou Společnosti přátel, quakerů, jí ale bylo umožněno pokračovat ve vzdělání na elitní střední škole v Rugby. Tam se jejími náhradními rodiči stali mladí manželé Eric a Phyllis Cleaverovi, kteří se o Ruth starali střídavě s další mladou dvojicí, Jackem a Isabelou Boagovými. V jejich domácnosti zažila bombardovací nálety na blízké průmyslové město Coventry, které bylo takřka srovnáno se zemí. Jako většina britských žen a dívek i Ruth se aktivně podílela na válečném úsilí bránícího se království: pletla vlněné šály, rukavice a ponožky pro vojáky. Po absolvování státní zkoušky nazvané Oxford School Certificate se ucházela o místo asistentky v mikrobiologické laboratoři s touhou věnovat se oboru, jenž se stal jejím celoživotním zájmem. Nikde ji nepřijali, a tak nastoupila jako zaměstnankyně obchodního domu a zapsala se do večerního studia biologie,

fyziky a chemie na místní polytechnice; bydlela u Cleaverových. K sedmnáctým narozeninám dostala jako dárek pozvání do Londýna, kam se mezitím přestěhovali Jack s Isabelou. Nabídku k bydlení v hlavním městě přijala a bylo jí umožněno pracovat v laboratoři nemocnice Hammersmith po dobu pěti měsíců. Poté byla Ruth přijata ke studiu na nově otevřeném reálném gymnáziu pro československé studenty v městečku Llanwrtyd-Wells ve Walesu, kde po dvou letech na jaře 1945 odmaturovala. V květnu téhož roku obdržela korespondenční lístek z osvobozeného Československa, kde se dozvěděla, že její matka přežila válku v židovském ghettu v Terezíně. Návrat do vlasti a šťastné shledání s matkou se uskutečnilo 25. srpna 1945.

Ruth Adlerová si našla skromný podnájem na pražském Smíchově a zapsala se jako posluchačka do prvního ročníku přírodovědecké fakulty Karlovy univerzity. Po nějaké době se přestěhovala za svými přítelkyněmi z anglické školy na kolejní pokoj v Podolí. Její družky během války přišly o své rodiny v nacistických koncentračních táborech. Ruth při studiu opět začala pracovat jako laborantka na patologickém oddělení Motolské nemocnice a v roce 1946 se seznámila se svým budoucím manželem, Židem Ing. Hanušem Eisnerem. Vzali se v listopadu 1947 a rok poté se jim narodil syn Petr. Mladá matka dál externě studovala a několik týdnů před narozením dcery Hany (nar. 1952) úspěšně odpromovala. Manželství s aktivním komunistou nebylo příliš šťastné a dospělo do konce po sedmiletém rozvodovém řízení s výsledkem, který pracovníci sovětského sanatoria Imperial v Karlových Varech velmi zasáhl: obě děti byly svěřeny do péče otce. Zdůvodněním bylo členství otcovy matky v KSČ; matka Ruth ve straně nebyla. Přišla další rána: „... můj muž, vyzbrojen kopií neblaze proslulého soudního rozhodnutí, za asistence své matky a dvou členů státní bezpečnosti odvezl obě děti ze školy.“¹¹¹ Několik dnů po tomto únosu utekl malý Petr svému otci a vrátil se k matce do Ústí nad Labem.¹¹² Když stejnou věc zopakovala tehdy sedmiletá Hana, vložily se do celé záležitosti instituce uličního výboru, škola a několik svědků včetně jednoho policisty. S jejich pomocí došlo ke zvratu ve vývoji rodinné krize, manželství bylo definitivně rozvedeno a děti byly navraceny matce. Začátkem roku 1959 začala Ruth pracovat na odborném pracovišti ústecké nemocnice, v oddělení plicních a respiračních chorob, které před válkou pomáhal založit její strýc Hugo, od roku 1939 emigrant

v Norsku. V podzemní laboratoři vydržela mikrobioložka až do svých 55 let, kdy odešla do důchodu. Během své třiadvacetileté kariéry laborantky se stala odbornicí v oborech mikrobiologie a cytologie, přispěla k vývoji léčby plicní tuberkulózy a diagnostiky karcinomu plic.

Druhého manžela, Milana Hálu, houslistu a koncertního mistra, potkala Ruth nedlouho po svém rozvodu. Otázka manželského spojení křesťana a židovky přinesla nový pohled na otázku víry, silný prvek osobního života Dr. Hálové. Křesťanská láska, evangelia a Ježíšův život se staly podstatnými v rozhodování o konverzi k nežidovskému náboženství. Se svým manželem poodhalila také učení východních filozofií. Spojení s Milanem Hálou označuje Ruth za počátek své duchovní cesty. Po odchodu do penze se přestěhovali nejprve do osamělého domu nedaleko Českého Krumlova, poté pobývali nějaký čas v Českých Budějovicích a po pádu komunistického režimu zakoupili starý dům v Rybářské ulici v Českém Krumlově. Dr. Hálová se ve svém rodném městě záhy stala známou osobností: začala vyučovat angličtinu na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity a vzhledem k jejím výborným znalostem tohoto jazyka byla českokrumlovskou radnicí hojně využívána jako průvodkyně významných návštěv. Mezi jinými provázela např. dánskou královnu Margarethu II., členy britské královské dynastie prince Charlese a princeznu Margaret, generálního guvernéra Kanady a další. S několika slavnými osobnostmi navázala tato neobyčejná dáma přátelský vztah, a to zejména díky své srdečnosti, otevřenosti a lidskosti, která z ní vyzařuje.

Po smrti životního partnera se Dr. Hálová přestěhovala do Holubova, obce vzdálené 12 km od Českého Krumlova, kde žije dodnes spolu s dcerou Hanou. Amatérsky se věnuje kresbě a malbě, překládá náboženské texty indického duchovního vůdce *Saí Báby*¹¹³, napsala svůj životopis a knihu receptů, které sesbírala během života. Těší se výbornému zdraví a dobré fyzické i psychické kondici. Je to žena s neuvěřitelným elánem do života, jímž pozitivně ovlivňuje své okolí. Milý úsměv na její tváři vypovídá o láskyplném vztahu ke světu, který je podtržen

pokorným přístupem ke všemu živému. Poznal jsem jen málo lidí s tak šlechetnou povahou.

„Když, sbratřen s davem nepozbudeš ctnosti, a chodíš s králi, aniž ztrácíš cit pro prostý lid...”¹¹⁴

8 SYNAGOGA

Slovo synagoga (shromaždiště) pochází se starořeckého *synagogein*, což znamená shromažďovat se.¹¹⁵ Tento překlad plně odpovídá skutečnému účelu staveb vybudovaných v každém sídle, kde žije nebo žilo větší množství Židů. Synagoga v judaismu není to samé jako kostel v křesťanství. Jde samozřejmě o místo určené v první řadě ke společným či individuálním modlitbám, ale slouží i ke studiu náboženských textů, ke shromažďování věřících, k výuce dětí a také k oslavám svátků židovského kalendáře a pohoštění členů náboženské obce. Je to místo, ve kterém se Židé, roztroušení v diaspoře, mohou cítit jako doma. V podstatě jsou synagogy náhradou Chrámu v Jeruzalémě, který byl podruhé a nadobro zbořen Římany pod vedením budoucího císaře Tita v roce 70 n. l.

Vnější vzhled synagog většinou koresponduje s kulturní tradicí země, ve které se nachází. V Evropě tak můžeme najít stavby připomínající románské či gotické kostely, v islámských zemích se podobají mešitám. V Číně existuje synagoga ve tvaru pagody, v dobách osidlování amerického Západu vypadaly některé synagogy jako dřevorubecké chýše.¹¹⁶ Tato architektonická různorodost kontrastuje s vnitřním uspořádáním většiny synagog, které vykazuje obdobné rysy. Především jde o exponování hlavní stěny svatyně směrem k Jeruzalému, u nás tedy k východu. V této stěně bývá umístěná schránka na pro uložení svitků posvátných biblických textů neboli *Tóry*. Tóra znamená učení a tvoří ji pět knih Mojžíšových. K nim se přiřazují další spisy hebrejské Bible (celkem 39 spisů). Všechny tyto spisy a řadu dalších knih nabízí ke studiu knihovna, která je součástí synagogy. V judaismu platí podobně jako v islámu zákaz zobrazování Boha. Interiér synagogy tak bývá vyzdoben spíše skromně zejména kaligrafií či ornamenty. Hlavním zobrazovaným symbolem je šesticípá Davidova hvězda a desky Desatera přikázání. Kromě hlavní lodi určené zejména k bohoslužbám (muži a ženy zde sedí odděleně) se ve vnitřním prostoru vyčleňují ještě místnosti určené ke studiu a k setkáním věřících. Synagogy zůstávaly věřícím přístupné ve dne i v noci; pochopitelně jen v krajích, kde nehrozily útoky zvenčí.

Podle židovské tradice se v synagoze věřící scházeli třikrát denně: k ranní, odpolední a večerní modlitbě. Hlavním jazykem bohoslužby je hebrejšтина, v závislosti na postupné liberalizaci židovství se však začalo prosazovat i částečné používání národních jazyků, a to zejména v kázání. Nejdůležitější postavou náboženských setkání je rabín. Takto se nejprve označovali učenci, znalci Tóry, později se význam zúžil na označení postavy duchovního představitele náboženské obce. Při bohoslužbě je velmi činnou postavou také kantor, který působí jako přednášeč liturgických zpěvů a modliteb; často také vyučuje židovské náboženství.¹¹⁷

Přestože bývají rabíni vnímáni nežidovskou veřejností podobně jako křesťanští kněží, v judaismu je jejich role poněkud jiná. Především neexistuje žádná hierarchie, žádná řídicí instituce. Rabín není prostředníkem mezi věřícím a Bohem, je to člověk, který studoval posvátné texty, rozumí jim a dokáže na jejich základě udílet rady a doporučení. Zastupuje náboženskou obec navenek, je autoritou v duchovním životě, ale ne ve smyslu autoritářském. Rabín nemůže odpouštět hříchy a nařizovat pokání, může pouze věřícímu poradit, může se za něj modlit či mu pomoci nějakým jiným způsobem. Hlavní odpovědnost však leží na každém Židovi osobně, je to on, kdo je Bohu odpovědný za své činy. „Žid může Boha přijímat, nebo být proti Bohu. Nikdy ale ne bez něho.“¹¹⁸

8.1 SYNAGOGA V ČESKÉM KRUMLOVĚ

V ulici Za Soudem, která odbočuje z Linecké ulice podél budovy Okresního soudu, stojí mohutná stavba s osmibokou věží, označená číslem popisným 282. Světle zelená budova s mnoha vysokými okny byla téměř třicet let hlavním centrem kultového a společenského života komunity českokrumlovských Židů. Snaha o vystavění židovského chrámu sahá k samým počátkům existence Israelitische Cultusgemeinde in Krummau, do roku 1893. Tehdejší představený ŽNO Ignaz Spiro založil fond na výstavbu synagogy především z důvodu nedostatečných prostorových kapacit dosavadních modliteben. Jedna z nich se nacházela na předměstí Špičák v pronajatých prostorách tamního sirotčince. O existenci druhé nemáme písemné zmínky, ale je možné předpokládat, že ke sdružování Židů mohla sloužit místnost v 1. patře domu č. p. 69 v Kájovské ulici. Stavebně-historický průzkum provedený v roce 1992 odhalil v této místnosti rozměrnou niku, v níž mohly být uloženy svitky Tóry.¹¹⁹ Vzhledem k tomu, že ŽNO čítala v době svého založení zhruba 120 členů, potřeba prostoru k důstojnému shromažďování věřících vyvstávala stále citelněji. Ignaz Spiro se konkrétního projektu na výstavbu synagogy nedožil (zemřel již roku 1894) a do funkce představeného náboženské obce byl zvolen jeho syn Ludwig. Tomu se povedlo dovést ideu výstavby židovského chrámu do zdárného konce. Dne 16. 12. 1908 zakoupila krumlovská ŽNO pozemek od Josefa Neumüllera v zahradní kolonii na předměstí Plešivec a již za půl roku byla na Městském úřadě podána žádost o stavební povolení. Autorem návrhu stavby synagogy byl architekt Viktor Kafka, který po studiu ve Vídni navrhoval několik domů v Praze, mezi nimi i budovu izraelitského chudobince na Žižkově.¹²⁰ Po upřesnění požadavků Městského úřadu a částečném upravení projektu bylo dne 14. srpna 1909 vydáno stavební povolení.¹²¹

Stavba byla zahájena nedlouho po vydání stavebního povolení. Realizaci projektu prováděla stavební firma stavitele Sosny za účasti zednického mistra Haubera.¹²² Na její řádný průběh dohlížel sám architekt Kafka a také představený českokrumlovské Židovské náboženské obce Ludwig Spiro. Během stavby byla v projektu uskutečněna podstatná změna: původně

jednopodlažní budova byla rozšířena o suterén, který měl sloužit jako rabínský byt. Po necelém roce budování byla stavba dokončena. Dne 11. srpna se konalo kolaudační šetření, na jehož základě bylo uděleno povolení k užívání stavby. V průběhu září 1910 byla synagoga zasvěcena a začala sloužit svému účelu. Do rabínského bytu se nastěhoval Dr. Leopold Hirsch a členové ŽNO mohli začít žít plnohodnotným náboženským životem v důstojném prostředí výstavného chrámu.

Prostory českokrumlovské synagogy byly Židovskou náboženskou obcí využívány plných 28 let. Vnější vzhled zůstal až do dnešních dob prakticky beze změny, původní interiér synagogy se podařilo zachytit díky stavebně-historickému průzkumu objektu provedenému v únoru 2007. Podívejme se nejprve zvenčí pohledem, který se naskýtal obyvatelům města v období soustavného využívání chrámu: Poměrně rozměrná stavba postavená v neorománském slohu má nepravidelný obdélníkový půdorys, ze kterého ve všech čtyřech rozích vystupují rohová křídla, rizality. Západnímu průčelí dominuje mohutná věž čtvercového půdorysu, v horní třetině přecházející do pravidelného osmiúhelníku s osmi sdruženými „románskými“ okénky. V přízemí lze spatřit tři stavební otvory: vstupní dveře a dvě vysoká okna ukončená půlkruhy. Nad těmito otvory se nacházejí kulaté otvory, původně vyzdobené barevnými skly. Boční průčelí jsou členěna pěti mohutnými půlkruhově ukončenými okny, vzájemně oddělenými mírně vystupujícími opěráky.¹²³ Rizality v rozích mají poněkud nižší okna doplněná kruhovými okénky. Východní průčelí zdobí jeden velký a tři malé kruhové otvory. V přízemí bočních rizalitů jsou dvě vysoká okna ukončená půlkruhy. Suterén osvětlují dvě obdélníková okna s opracovaným žulovým ostěním, zasazená do kamenné podezdívky, a otvor pro dveře stejného tvaru. Hlavní vchod do rabínského bytu je situován v jižní stěně stavby. Ke dveřím do obou bočních rizalitů blíže k východnímu průčelí vedou kamenná schodiště. Budova je zastřešena sedlovou střechou, která osově navazuje na jehlancovou špici věže, jež je ozdobena zlatou Davidovou hvězdou. Střešní krytinu, z níž vystupují dva komíny, tvoří pálené tašky, prejzy. Přilehlé okolí je upraveno jako zahrada s několika ovocnými stromy. V těsné blízkosti synagogy se nachází tzv. sukotová

chata, která sloužila k oslavám židovského svátku *sukot* a také židovským dětem pro volnočasové aktivity.

Vnitřní členění synagogy, která byla schopna pojmut zhruba 140 až 180¹²⁴ věřících, lze popsat následovně: Suterén, v němž se nachází rabínův byt, se skládá ze čtyř obytných pokojů včetně kuchyně, dále z chodby, prádelny, sklepa, spíže a toalety, ve které byl nainstalován zřejmě první vodní klozet ve městě. Ve vedlejší místnosti oddělené dřevěnou příčkou bylo zřízeno ještě jedno WC pro návštěvníky synagogy. Obytné místnosti byly původně ozdobeny secesním šablonovým dekorem, později byly vymalovány modře. Podlahy byly dřevěné, stropy jsou provedeny mírnými oblouky valené klenby.¹²⁵ Hlavní sakrální prostor stavby je tvořen předsíní čtvercového půdorysu, jednolodním sálem a čtyřmi menšími čtvercovými prostory oddělenými dveřmi. Tyto menší místnosti plnily funkci zimní modlitebny, rabínského pokoje a školní místnosti. V jedné z nich byla zřejmě umístěna knihovna.¹²⁶ Podlaha hlavního sálu synagogy je členěna stupínkem oddělujícím prostor svatostánku od prostoru pro věřící, kde bylo umístěno patnáct dřevěných lavic ve dvou řadách.¹²⁷ Řada vpravo byla vyhrazena mužům, vlevo seděly ženy a děti.¹²⁸ Svatostánku dominovala dřevěná otevřená skříň na posvátné texty, těsně přiléhající k východní stěně chrámu. Těsně nad svatostánkem prostor osvětloval velký kruhový otvor s Davidovou hvězdou a barevnou skleněnou výplní. Hlavní sál je zaklenutý valenou klenbou, která byla vymalována modře. Světle šedé plochy stěn sálu byly vyzdobené šedým stříkaným rastrem orámovaným dvojicemi a trojicemi zlatých linek.¹²⁹ Z rohové místnosti vlevo od svatostánku vede dřevěné schodiště na půdu objektu. Její podlahu tvoří dřevěné lávky zabraňující vstupu na dřevěnou klenbu hlavní lodi. Pozoruhodná je zde zejména konstrukce krovu, která je provedena ze železných vazníků spojených nýty a poskytujících oporu dřevěnému střešnímu systému. Půdou lze projít do prostoru věže, kde je možné po žebříku vystoupat až ke sdruženým oknům opatřeným bílými okenicemi. Historickou atmosféru místa dokresluje letopočet 1910 zaznamenaný na pozednici konstrukce věžního krovu.¹³⁰

8.2 OSUD SYNAGOGY PO ROCE 1938

Konec léta 1938 přinesl nejenom českokrumlovským Židům začátek nejtragičtějšího období v jejich historii. Poté, co byli Židé z města vypovězeni, a zfašizovaní Němci se dostali k vytoužené nadvládě nad Sudety, nastalo období zahlazování stop po židovské komunitě. Opuštěnou synagogu čekaly nejhorší chvíle ještě před vstupem německých vojsk. Do chrámu vnikli blíže neurčení útočníci, kteří vyrabovali zařízení interiéru a zapálili vše, co mohlo hořet. Podle inventáře synagogy to byly zejména dřevěné lavice, skříň na modlitební knihy a dřevěný svatostánek. Barbarští agresori naštěstí nezaložili požár, který by celou stavbu nenávratně zničil.¹³¹ Zachráněný objekt obsadil NS Fliegerkorps, jehož členové si zřídili základnu v bývalém rabínském bytě naposledy obývaném kantorem Karlem Krebsem. Vnitřní prostory byly údajně využívány k výrobě leteckých modelů.¹³² Majitelem objektu se dne 18. 9. 1939 stala organizace Aufbaufond-Vermögensverwaltungs-Gesellschaft m.b.H.¹³³ Uživatel objektu, NS Fliegerkorps, se dne 3. 10. 1939 obrátil na stavební úřad s dotazem, zda bývalá židovská synagoga nehyzdí vzhled města. Dá se předpokládat, že kladná odpověď na tuto otázku by znamenala demolici chrámu, podobně jako tomu bylo v červenci roku 1942 se synagogou v Českých Budějovicích. V Českém Krumlově ovšem dotaz posuzoval Dr. Karl Tannich, schwarzenberský archivář, konzervátor památkové péče a milovník architektury. Ten 6. října odpověděl následovně: *„Synagoga není vyloženě židovským stavebním dílem. Svou stavební hmotou se začleňuje do obrazu města. Přece však považuji za nezbytně nutné, aby mohla zmizet vzpomínka na její původní účel, stavbu podrobit důkladné přestavbě, při níž musí padnout především věž a tvar oken.“*¹³⁴ Přestavba byla skutečně naplánována a také schválena. Mělo jít o nahrazení jehlancové střechy věže cimbuřím a změnu tvaru většiny kulatých oken na obdélný. Za tímto účelem byl objekt zakoupen částkou 7000 marek pro NS Fliegerkorps.¹³⁵ Kromě odstranění židovských symbolů však k žádným stavebním úpravám nedošlo. Krumlovská synagoga po nějaký čas sloužila jako skladiště nábytku, rabínský byt jako klubovna místní Hitlerjugend. Druhou světovou válku a německou okupaci ale bývalá židovská modlitebna přežila bez větší újmy.

Po skončení největšího válečného konfliktu v dějinách lidstva začala být synagoga využívána opět k bohoslužbám. Tentokrát však nesloužila Židovské náboženské obci, která už nikdy nebyla obnovena, ale jako interkonfesionální kostel pro americké vojáky, kteří osvobodili Čechy v linii Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice. Američtí polní kazatelé zde krátce působili spolu s duchovním církve česko-bratrské a na jejich památku zůstaly na stěnách vestibulu tyto nápisy: *Glory to the God in the highest* (Sláva Bohu na výsostech), *On Earth peace good will toward men* (Na zemi pokoj lidem dobré vůle) a *Dům můj jest domem Božím*. (Viz obrazovou přílohu.) Dne 23. 9. 1945 byla synagoga na dvacet let pronajata česko-budějovickou Židovskou náboženskou obcí Žižkovu sboru Církve československé. Během této doby vznikl na oblouku nad svatostánkem nápis *Já jsem cesta, pravda a život*, z evangelia sv. Jana. Církev československá měla v roce 1960 zájem budovu odkoupit od ŽNO v Plzni, návrh ale nebyl schválen českokrumlovským Městským výborem, který měl v plánu v objektu zřídit kinosál nebo galerii. Roku 1967 byla synagoga na náklady plzeňské ŽNO opatřena novou střechou. V roce 1969 se z důvodu neustálého zvyšování nájemného církev z objektu vystěhovala a v nájmu si ponechala jen jednu místnost jako kancelář. V následujícím roce začala oprava zámecké jízdárny, kde byly uskladněny velmi rozměrné kulisy z barokního divadla. Převoz do jiného města nepřicházel v úvahu, a tak byla jako jejich skladiště určena synagoga. V jejích stěnách se za tímto účelem objevily masivní háky sloužící k zavěšení kulis.¹³⁶ Ty přecházely v bývalém židovském chrámu období normalizace, sametovou revoluci a první léta demokratického českého státu. Po jejich odstěhování v roce 1996 se zastupitelé města dohodli s pražským vrchním rabínem Efraimem Karolem Sidonem na navrácení synagogy do židovských rukou.

Rok předtím došlo k významné události, která má v dějinách synagogy takřka mytický charakter: Blíže neurčený zaměstnanec Městského úřadu poskytl klíče od synagogy neznámé ženě z Izraele, která chrám bez doprovodu navštívila. Po její návštěvě zbyly ve stěnách hlavního sálu tři otvory ve zdi. Za nimi se nacházely poměrně velké tajné schránky, které zazděné přecházely šedesát let a bezpečně skryly zřejmě posvátné rituální předměty a dokumenty. Pravděpodobně se jednalo o svitky Tóry, sedmiramenné menóry aj. V roce 1997 byla synagoga

bezplatně převedena Židovské náboženské obci v Praze, která o rok později financovala opravu střešní krytiny a oplechování. Také byly opraveny omítky fasád a proveden okrový nátěr všech průčelí.

O budoucím využití se neustále vedou debaty, jež prozatím nevyústily v žádné řešení. V roce 2006 byla synagoga pronajata Českokrumlovskému rozvojovému fondu na dobu 30 let. Rozhodnutím Stavebního úřadu byla schválena změna používání objektu synagogy na „kavárnu a výstavní plochy“.¹³⁷ Bývalý židovský chrám by se tak měl stát součástí tzv. Třetího meandru Vltavy, kulturně-turistického okruhu na předměstí Plešivec. Na jaře 2010 má dojít k vykácení padesátiletých buků zakrývajících západní průčelí chrámu a k vysázení nových okrasných dřevin. Podzim 2010 je určen k zahájení výše zmíněné kompletní rekonstrukce interiéru a rabínského bytu, která bude spolufinancována grantem Evropské unie. Zdá se, že ke stoletému výročí existence se českokrumlovské synagoze opět dostane zájmu ze strany širší veřejnosti. Přejme jí to.

9 ŽIDOVSKÝ HŘBITOV

Tak jako k životu neodmyslitelně patří smrt, ke každé kultuře patří tradiční rituál pohřbu. Protože se akt loučení se zesnulým v jednotlivých kulturách poměrně liší, uvedeme zde stručný nástin židovské tradice ortodoxního pohřbívání: V ideálním případě se má umírající odebrat na onen svět v přítomnosti nejbližších členů rodiny poté, co se vyznal ze svých hříchů a vyznal svou víru v Boha. Po skonu přebírá péči o ostatky svaté pohřební bratrstvo, *chevra kadiša*. Tuto čestnou funkci zastávají mužští členové náboženské obce, k níž zesnulý patřil. Bratrstvo musí tělo zemřelého umýt, obléci mu roucho mrtvých a přikrýt jej modlitebním pláštěm. Vystavování mrtvých se v judaismu nepraktikuje. Výběr rakve není složitý; jedná se pouze o jednoduchou dřevěnou bednu, do níž je tělo uloženo.¹³⁸ Pohřeb žehem je zakázán.¹³⁹ Začíná sedmidenní období smutku, během něhož hluboce zarmoucená rodina sedí bez bot na zemi nebo na nízkých stoličkách a nevychází z domu. O její stravování a základní údržbu domácnosti se starají ostatní členové náboženské obce. Nejbližší mužský příbuzný, nejčastěji nejstarší syn, se třikrát denně modlí za spásu duše zemřelého. Ostatní muži nosí na znamení smutku roztržený kabátek a po dobu prvního smutečního měsíce se neholí ani nestříhají. V některých komunitách se po uplynutí prvního měsíce koná obřad stavění pomníku na hrobě, většinou ale k této slavnostní události dochází až po jednom roce. Během tohoto roku jsou pozůstalým zapovězeny oslavy a svatby. Nejstarší syn je povinen uchovávat vzpomínku na zesnulého pravidelnými modlitbami v průběhu jedenácti měsíců. Tato tradice vyplývá z víry, že duše je během této doby souzena za své hříchy a modlitby pozůstalého mají obměkčit Boha v jeho přísném posuzování lidského života. Partneři zemřelých se mohou znovu oženit či vdát, Tóra je k tomu dokonce vyzývá, a to co nejdříve po skončení smutku.

„Jestliže člověk žil podle Tóry, dodržoval micvu¹⁴⁰, obecné hodnoty židovské etiky, byl soucitný a spravedlivý, byl sociálně angažovaný a ctil lásku k Bohu a jeho stvořením a zanechal po sobě děti vychované v židovské víře podle vůle Boží, pak prožil naplněný, smysluplný a šťastný život.“¹⁴¹

9.1 HŘBITOV V ČESKÉM KRUMLOVĚ

Dva roky před vznikem samostatné ŽNO v Českém Krumlově, v roce 1891, byl z iniciativy továrníka Ignaze Spira založen v těsném sousedství městského pohřebiště židovský hřbitov. Pohřbívalo se na něm do roku 1938, nejstarší náhrobky pocházejí z konce 19. století. V roce 1945 zde byl pochován František Seidl a roku 1967 přibyla do rodinné hrobky Spirů urna s ostatky Petera Ignaze Spira. Posledním pohřbeným je prozatím František Herbert Žalud, který byl uložen k věčnému odpočinku v roce 1993. V průběhu německé okupace československého pohraničí byla německými úřady vznesena žádost o udělení povolení k pohřbívání válečných zajatců a totálně nasazených pracovníků, není však prokázáno, zda byli někteří z nich v prostoru hřbitova skutečně pochováni. V době okupace zde byli údajně pohřbeni dva sebevrazi, jejichž hroby by se mohly nacházet u zdi nalevo od vstupní brány. Také byl předložen návrh na zbroušení nápisů na kamenných náhrobcích a jejich opětovné použití. K tomu však nikdy nedošlo.¹⁴²

Židovský hřbitov se nachází cca 900 m jihovýchodně od českokrumlovského náměstí. Ohraničuje jej vysoká cihlová zeď, má plochu 2546 m² a je přístupný jedinou vstupní branou. Tu tvoří dvě křídla kované branky s umělecky ztvárněnou výplní horního oblouku a šesticípou hvězdou. V roce 2000 byla brána zrekonstruována na náklady Městského úřadu v Českém Krumlově. Uprostřed hřbitova stojí obřadní síň postavená v době jeho založení. V areálu roste několik starých stromů, mezi nimi i vzácné keře hlohu. Jednotlivé hroby s náhrobními kameny jsou umístěné napravo od obřadní síně; několik pomníků, mezi nimi rodinná hrobka továrnické rodiny Spirovy, těsně přiléhá k jižní zdi. Rodinná hrobka Spirů je provedena z rozměrného hlavního pomníku s plastickými architektonickými prvky a ze dvou bočních křídel, v nichž jsou schránky k uložení uren. (Viz obrazovou přílohu.) Levá část hřbitova zůstala (v důsledku holocaustu) pro židovské náhrobky nevyužita. Podle svědectví správce hřbitova pana Berana nedocházelo v minulosti k žádným činům, které by znesvěcovaly pietu místa. Povalení a rozbití několika náhrobních kamenů tak zřejmě můžeme přičíst vandalství antisemitů v době okupace

v letech 1938 – 1945. Celkový počet náhrobků je 102.¹⁴³ V prostoru by mělo být 111 hrobů (včetně jedné hrobky) skrývajících ostatky 137 Židů.¹⁴⁴ V průběhu 90. let byl hřbitov udržován několika dobrovolníky (pan Oldřich Vlach a jiní), některé z povalených náhrobků byly vztyčeny a urovnány, okolí je pravidelně udržováno. Velká část náhrobních kamenů je zhotovena z leštěného černého kamene, profesionálně upraveného kameníkem. Je pro ně charakteristické kultivované zlaté písmo a přítomnost hebrejských nápisů a symbolů odkazujících na jméno zemřelého a jeho zaměstnání.¹⁴⁵ Na několika náhrobcích jsou položeny kamínky, které dokládají návštěvu žijících příbuzných. V současné době má celý objekt ve správě akciová společnost *Matana* (hebrejsky „dar“) se sídlem v Praze.

Obřadní síň je středně velká jednopodlažní budova s obdélným půdorysem umístěná přesně uprostřed hřbitova. Vstupní dvoukřídlé dřevěné dveře jsou orientovány na sever, v bočních zdech jsou umístěna tři okna s půlkruhovým horním ukončením. Původní barvu fasády je těžké určit vzhledem ke značné devastaci omítek. Je možné se domnívat, že byla žlutá až okrová. Ve fasádě jižní stěny objektu je vložena pamětní deska vyjadřující úctu k všeobecně váženému židovskému lékaři, jímž byl MUDr. Julius Loria (1866 – 1934). Deska byla instalována na popud jeho přátel a bývalých pacientů. Ve vnitřním prostoru se nalézá jakési provizorní muzeum stručně dokumentující historii českokrumlovských Židů a období německé okupace.

Z původního vybavení interiéru zbyl řečnický pultík a torzo dřevěné konstrukce már. Na jižní stěně je umístěna pamětní deska na počest zakladatele hřbitova, Ignaze Spira, Davidova hvězda, sedmiramenný svícen a seznam obětí holocaustu z řad členů Israelitische Cultusgemeinde in Krummau. Každý rok v lednu se v prostorách bývalé obřadní síně konají setkání několika příznivců Židů a milovníků historie. Díky jejich aktivitě byly sesbírány údaje o členech českokrumlovské Židovské náboženské obce, kteří zahynuli v koncentračních táborech během druhé světové války a také byly zdokumentovány přítomné náhrobky. Židovský hřbitov nepatří mezi hojně navštěvované památky ve městě, přestože je v okolí ojedinělý a bezesporu historicky cenný. Svou úpravou poměrně důstojně dokumentuje historickou přítomnost

židovského obyvatelstva v Českém Krumlově, přítomnost odkazů na nevinné oběti nacistické
zvůle dodává místu stále smuteční atmosféru.

ZÁVĚR

Z historického hlediska je kapitola židovského osídlení v Českém Krumlově uzavřena. Jedinými připomínkami někdejší přítomnosti Izraelitů ve městě jsou synagoga a židovský hřbitov, na který občas zavítají příbuzní pochovaných nebo zástupci Pražské židovské obce. Současné obyvatelstvo má o dějinách zdejší Israelitische Cultusgemeinde jen matné povědomí, z něhož nejvýrazněji vystupuje jméno Spiro. Moje diplomová práce měla přispět k tomu, aby českokrumlovští Židé neupadli v zapomnění. Měla by doplnit znalosti těm, kteří se zajímají o nepříliš vzdálenou minulost města a mohla by posloužit například jako materiál rozšiřující výuku dějin regionu. Mým cílem bylo popsat historii Židů v Českém Krumlově v dosud nepublikovaném rozsahu, obohatit ji popisem dochovaných památek a poukázat na její tragický konec. Představil jsem také několik významných osobností židovského původu, které svou náboženskou menšinu skvěle reprezentovaly. Věřím, že napsáním srozumitelného a logicky strukturovaného textu jsem svůj úkol splnil.

V práci nejsou až na výjimky popisované židovské tradice ani náboženství. Je tomu tak z důvodu charakteru obsahu, který je spíše historický než věroučný. Zájemci o judaismus si jistě najdou potřebné informace v literatuře na něj zaměřené. Přestože si myslím, že téma je takřka vyčerpané, existuje stále několik otázek, jejichž zodpovězení by přispělo k ještě lepšímu a přesnějšímu popisu historie českokrumlovských Židů. Jsou to například tyto: Jaké životní příběhy měli řadoví členové Židovské náboženské obce? Jaký osud stihl rodinu Spirů během okupace a po ní? Jak žili Spirové v emigraci? Kdo a kam odvezl urnu s ostatky Hanse Spira? Kdo byla tajemná žena, jež navštívila synagogu v devadesátých letech? Co si odtud odnesla? Jak a kde zemřel kantor Karl Krebs? Tyto a další otázky by si jistě zasloužily budoucí pozornost badatelů.

PŘÍLOHY

PŘÍLOHA Č. 1: ČESKOKRUMLOVŠTÍ ŽIDÉ A JEJICH ZAMĚSTNÁNÍ

Seznam jmen židovských rodin, uvedený níže, je sestaven na základě badatelské práce Ing. Ondřeje Šoky a osobních vzpomínek p. Jiřího Bláhy, pamětníka předválečného Větrní. Jedná se (s jednou výjimkou) o mužské členy rodin žijících v Českém Krumlově a Větrní v letech 1893-1938. Seznam není zcela kompletní, ale jistě se značně blíží skutečné podobě; v roce 1903 žilo v obou sídlech celkem 56 rodin.

1) Adler, Leopold	koncipient v továrně Spiro
2) Bloch, Leopold	obchodník
3) Dubsky, Jonas	soukromník
4) Eben, Jakob	úředník ve firmě Spiro
5) Epstein, Julius	soukromník
6) Fantl, Karl	úředník ve firmě Spiro
7) Freund, Robert	středoškolský učitel
8) Fischer, Karl	soukromník
9) Fischer, Simon	středoškolský učitel
10) Fischmann, Salomon	rabín
11) Ganz, Ezechiel	úředník ve firmě Spiro
12) Goldstein	zaměstnanec firmy Spiro
13) Heller, František	úředník ve firmě Spiro
14) Herz, ?	ředitel výroby ve firmě Spiro
15) Herbert-Žalud, Leo.	obchodník
16) Hirsch, Leopold	rabín, židovský matrikář
17) Jankel, Moses	učitel židovského náboženství
18) Klement, Rudolf	generální ředitel papíren Spiro
19) Kobias, Bertold	hudebník
20) Kobias, Salomon	ředitel ve firmě Spiro
21) Kohn, Adolf	advokát
22) Kohn, Filip	ředitel ve firmě Spiro
23) Konh, Moritz	úředník ve firmě Spiro
24) Korn, Richard	profesor gymnázia
25) Krebs, Karel	kantor, učitel židovského náboženství, židovský matrikář
26) Lederer, Adolf	obchodník
27) Lederer, Ignaz	obchodník
28) Lederer, Moritz	obchodník
29) Lederer, Sigmund	obchodník
30) Loria, Julius	lékař
31) Löwy, Eduard	úředník ve firmě Spiro

32) Metzl, Michael	obchodník
33) Ornstein, Richard	dílovedoucí v papírně Spiro
34) Ornstein, Siegfried	úředník ve firmě Spiro
35) Pick, Rudolf	obchodník
36) Popper, Berta	obchodnice
37) Roubíček, ?	nezjištěno
38) Schimmerl, Moritz	úředník ve firmě Spiro
39) Schwarz, Friedrich	obchodník
40) Shwarz, Otto	továrník
41) Spiro, Emanuel	senioršéf firmy
42) Spiro, Hans	generální ředitel firmy
43) Spiro, Ignaz	zakladatel firmy
44) Spiro, Ludwig	senioršéf firmy
45) Spiro, Petr	továrník
46) Stiasny, Adam	obchodník
47) Sulík, ?	zaměstnanec firmy Spiro
48) Taussig, Walter	obchodník
49) Teller, ?	dílovedoucí v papírně Spiro
50) Weltner, Isidor	soukromník
51) Žalud, Adolf	soukromník

PŘÍLOHA Č. 2: SEZNAM ČESKOKRUMLOVSKÝCH ŽIDŮ, KTERÍ ZAHYNULI V NACISTICKÝCH KONCENTRAČNÍCH A VYHLAZOVACÍCH TÁBORECH

Tento seznam je možné nalézt na [www stránkách <www.findgrave.com>](http://www.findgrave.com) Nelze s jistotou říci, že jde o seznam úplný; nacisté mnohdy likvidovali záznamy o židovských obětech holocaustu. Jména v prvním sloupci jsou řazena podle abecedy, druhý sloupec uvádí místo smrti (pokud je tato informace dostupná) a ve třetím sloupci rok smrti. Nejčastěji českokrumlovští Židé umírali ve vyhlazovacím táboře Osvětim (Auschwitz), Treblinka a své oběti si vybral i koncentrační tábor v Terezíně.

1)	Adler, Edita	-----	1945
2)	Adler, Jarmila <i>Bondy</i>	-----	1945
3)	Amsel, Josef	-----	1942
4)	Basch, Viktor	-----	1945
5)	Bauer, Siegbert	Bergen-Belsen	1945
6)	Bondy, Georg	Maly Trostinez	1942
7)	Bondy, Joseph	Terezín	1943
8)	Bondy, Karel	-----	1945
9)	Bondy, Max	-----	1945
10)	Bondy, Stephanie <i>Basch</i>	Majdanek	1941
11)	Breuer, Gitta (dítě)	Osvětim	1943
12)	Breuer, Ilse <i>Žalud</i>	Osvětim	1943
13)	Breuer, Karl	Osvětim	1943
14)	Breuer, Margarette <i>Polák</i>	Osvětim	1943
15)	Cohn, Charlotte <i>Guttmann</i>	Osvětim	1945
16)	Cohn, Heinz	Osvětim	1945
17)	Cohn, Siegbert	Osvětim	1945
18)	Cohn, Werner	Osvětim	1945
19)	Ehrenfeld, Brakha <i>Tanenbaum</i>	Osvětim	1944
20)	Ehrenfeld, David	-----	1945

21)	Ehrenfeld, Ester <i>Steiner</i>	Osvětim	1944
22)	Ehrenfeld, Herman	Osvětim	1944
23)	Ehrenfeld, Jakob	-----	1943
24)	Ehrenfeld, Sara	-----	1945
25)	Elkan, Jakob	-----	1942
26)	Eitbogen, Elsa <i>Pelichower</i>	Sobibor	1942
27)	Eitbogen, Moritz	Sobibor	1942
28)	Federmann, Jakob	Treblinka	1942
29)	Fischl, Emil	Terezín	1942
30)	Fischl, Kamilla <i>Taussig</i>	Terezín	1942
31)	Freund, Matilda <i>Fantl</i>	Terezín	1944
32)	Fuchs, Helena	Osvětim	1942
33)	Fuchs, Hermina <i>Fuerth</i>	Osvětim	1943
34)	Fuchs, Jana Milena	Osvětim	1943
35)	Fuchs, Ludvík	Osvětim	1943
36)	Fuerth, Ernest	Osvětim	1943
37)	Fuerth, Irma <i>Freund</i>	Osvětim	1943
38)	Fuerth, Karel	Osvětim	1943
39)	Fuerth, Klára <i>Guttman</i>	Terezín	1943
40)	Goldstein, Emil	Terezín	1942
41)	Goldstein, Frída <i>Pollak</i>	-----	1942
42)	Graf, Regina Rebeka <i>Gutherz</i>	Treblinka	1942
43)	Haas, Cecilia <i>Kohen</i>	Osvětim	1944
44)	Haas, Katie	Osvětim	1943
45)	Haas, Khaim	Osvětim	1943
46)	Haas, Lili	Osvětim	1943
47)	Hellmann, Walter	Osvětim	1942
48)	Hellmann, Dorothea	Osvětim	1942
49)	Hellmann, Marianne	Osvětim	1942
50)	Keller, Izidor	-----	1945
51)	Keller, Jakob	-----	1945

52)	Klein, Alfred	-----	1945
53)	Klein, Hedwig <i>Kohn</i>	Osvětim	1944
54)	Klemens, Victor	Osvětim	1944
55)	Klemens, Kamila <i>Schwarz</i>	Osvětim	1942
56)	Klement, Anton	Osvětim	1944
57)	Klement, Josef	Osvětim	1944
58)	Knopfmacher, Ernst	-----	1942
59)	Knopfmacher, Klára <i>Žalud</i>	-----	1942
60)	Knopfmacher, Max	-----	1942
61)	Kohn, Wilhelmina <i>Hofmann</i>	Terezín	1942
62)	Kritzler, Bela	-----	1945
63)	Langer, Berta <i>Bondy</i>	-----	1945
64)	Lederer, Heinrich	Riga	1941
65)	Lederer, Klára <i>Schwarz</i>	-----	1942
66)	Lederer, Sigmund	-----	1942
67)	Lederer, Jan a Hana (dětí)	-----	1942
68)	Pick, Otto	Osvětim	1943
69)	Reiser, Adele <i>Spiro</i>	Treblinka	1942
70)	Rosenberg, Gertrud <i>Brenner</i>	Osvětim	1945
71)	Roubíček, Jindřich	Majdanek	1942
72)	Roubíček, Jiří (dítě)	Majdanek	1942
73)	Roubíček, Ella <i>Svoboda</i>	Majdanek	1942
74)	Roubíček, Soňa (dítě)	Majdanek	1942
75)	Rozenheig, Khaim	Osvětim	1945
76)	Rozenheig, Scheindel	Osvětim	1945
77)	Schneider, Elsa	-----	1944
78)	Schulman, Milada <i>Bondy</i>	Majdanek	1942
79)	Schutz, Nathan	-----	1945
80)	Schwarz, Julius	-----	1944
81)	Schwarz, Otto	-----	1944
82)	Sonnenthal, David	Osvětim	1942

83)	Sonnenthal, Josefina <i>Fessler</i>	Osvětim	1942
84)	Sonnenthal, Otilia	-----	1945
85)	Spitzer, Karoly	-----	1945
86)	Stelzer, Ferentz	-----	1945
87)	Stelzer, Lipot	-----	1945
88)	Taussig, Arnoštka	-----	1942
89)	Taussig, Ida <i>Lederer</i>	Terezín	1942
90)	Taussig, Karl	Terezín	1942
91)	Teleki, Irene Erna <i>Langer</i>	Osvětim	1942
92)	Teleki, Oskar	Osvětim	1942
93)	Veinheber, Alexander	-----	1945
94)	Veinheber, Yokheved <i>Mulzer</i>	Osvětim	1944
95)	Wedelis, Ida	-----	1944
96)	Wolf, Jakob	-----	1941
97)	Zalutcki, Abraham	-----	1945
98)	Zalutcki, Devora (dítě)	Minsk	1942
99)	Zalutcki, Dina	-----	1945
100)	Zalutcki, Dov	-----	1945
101)	Zalutcki, Ester (dítě)	Minsk	1942
102)	Zalutcki, Frida	Minsk	1942
103)	Zalutcki, Lova	-----	1945
104)	Zalutcki, Ríša (dítě)	Minsk	1942
105)	Žalud, Berta	-----	1944
106)	Žalud, Marta	Osvětim	1943

PŘÍLOHA Č. 3: ŽIDÉ POHŘBENÍ NA ŽIDOVSKÉM HŘBITOVĚ V ČESKÉM KRUMLOVĚ

Seznam jmen židovských obyvatel pohřbených na českokrumlovském hřbitově byl sestaven na základě seznamu uvedeném v seminární práci Ondřeje Šoky a záznamu o pohřbených zveřejněném na [www stránkách < www.findgrave.com>](http://www.findgrave.com). V prvním sloupci je jméno pochovaného, ve druhém letopočty jeho narození a úmrtí. Jmenný seznam není zcela kompletní, na hřbitově je několik bezejmenných hrobů.

1. Adler, Aloisia	(1850 - 1917)
2. Adler, Chanelaje	(? - 1917)
3. Adler, Leopold	(1892 - 1926)
4. Adler, Marie	(1818 - 1898)
5. Adler, Sali	(1812 - 1898)
6. Adler, Wilhelm	(1848 - 1922)
7. Arnstein, Fanny	(? - 1933)
8. Arnstein, Gottlieb	(1833 - 1921)
9. Arnstein, Karoline	(1820 - 1894)
10. Aronowitz, Sumer	(1848 - 1918)
11. Balzer, Katharina	(1849 - 1921)
12. Bloch, Albine	(? - 1936)
13. Bloch, Jakob	(1823 - 1903)
14. Bloch, Johana	(?)
15. Bloch, Julie	(1833 - 1911)
16. Bloch, Leopold	(1860 - 1917)
17. Čížek, Marie	(1877 - 1904)
18. Dubsky, Betty	(1835 - 1907)
19. Dubsky, Jonas	(1823 - 1911)
20. Dubsky, Marie	(1864 - 1927)
21. Eben, Jakob	(1856 - 1927)
22. Engländer, Therese	(? 1924)
23. Epstein, Ernst	(?)
24. Epstein, Julius	(1861 - 1924)
25. Epstein, Therese	(? - 1934)
26. Fantl, Adolf	(1838 - 1906)
27. Fantl, Isidor	(1866 - 1929)
28. Fantl, Julie	(1827 - 1900)
29. Fantl, Karl	(1856 - 1914)
30. Fischel, Bernard	(?)
31. Fischel, Heinrich	(1914 - 1920)
32. Fischer, Karl	(1883 - 1916)
33. Fischer, Rosa	(? 1924)
34. Fischer, Simon	(1843 - 1917)
35. Fischl, Clara	(1864 - 1928)
36. Fischl, Jonas	(1891 - 1912)

37. Fischl, Louise	(1867 - 1928)
38. Fischl, Max	(1891 - 1912)
39. Fischl, Regina	(1819 - 1902)
40. Fischmann, Paul	(1893 - 1911)
41. Fischmann, Quido	(1886 - 1893)
42. Fischmann, Sofie	(1862 - 1902)
43. Gans, Ezechiel	(1849 - 1924)
44. Gans, Katarina	(1847 - 1914)
45. Haas, Franziska	(1840 - 1913)
46. Haas, Hermann	(1846 - 1920)
47. Herlinger, Anna	(1857 - 1915)
48. Herlinger, Samuel	(1845 - 1925)
49. Hirsch, Hermine	(1877 - 1934)
50. Hirsch, Leopold	(1873 - 1937)
51. Hirsch, Mathilde	(1872 - 1912)
52. Holzbauer, Herta	(1909 - 1910)
53. Iankel, Margarete	(1904 - 1917)
54. Jankel, Moses	(? - 1934)
55. Kauder, Elisabeth	(1832 - 1907)
56. Kauder, Rosa	(? - 1937)
57. Kaufmann, Leib	(1906 - 1916)
58. Klinger, Rosa	(1862 - 1915)
59. Kobias, Arthur	(?)
60. Kobias, Franz	(1888 - 1903)
61. Kobias, Louise	(1860 - 1926)
62. Kobias, Salomon	(? - 1928)
63. Kohn, Adolf	(1857 - 1923)
64. Kohn, Camilla	(1888 - 1930)
65. Kohn, Josefina	(1822 - 1904)
66. Kohn, Marie	(1842 - 1908)
67. Kohn, Mathilde	(1849 - 1917)
68. Kohn, Moritz	(1843 - 1918)
69. Kohn, Philipp	(1840 - 1898)
70. Kohn, Sára	(1816 - 1902)
71. Lederer, Adolf	(1874 - 1891)
72. Lederer, David	(1838 - 1919)
73. Lederer, Franziska	(1846 - 1918)
74. Lederer, Hanička	(? - 1942)
75. Lederer, Charlotte	(1847 - 1917)
76. Lederer, Ignaz	(1849 - 1918)
77. Lederer, Jeníček	(? - 1942)
78. Lederer, Klára	(1887 - 1942)
79. Lederer, Louise	(1851 - 1933)
80. Lederer, Moritz	(1845 - 1909)
81. Lederer, Olga	(1897 - 1931)
82. Lederer, Siegmund	(1880 - 1942)

83.	Loria, Julius	(1866 - 1934)
84.	Löwit, Anna	(1842 - 1917)
85.	Löwy, Eduard	(1844 - 1908)
86.	Meth, Chaim	(1842 - 1917)
87.	Metzl, Charlotte	(? - 1938)
88.	Metzl, Michael	(1855 - 1927)
89.	Ornstein, Charlotte	(1878 - 1917)
90.	Ornstein, Siegfried	(1865 - 1908)
91.	Penischek, Toni	(1818 - 1898)
92.	Penížek, Alfred	(1890 - 1898)
93.	Penížek, Otilie	(1884 - 1935)
94.	Penížek, Sabine	(1845 - 1925)
95.	Pick, Rudolf	(1874 - 1935)
96.	Pollak, Karoline	(1860 - 1921)
97.	Popper, Anna	(1844 - 1920)
98.	Popper, Jakob	(1848 - 1916)
99.	Popper, Theresia	(1878 - 1935)
100.	Resch, Elisabeth	(1861 - 1923)
101.	Roth, Theodor	(1870 - 1894)
102.	Roubíček, Hédá	(? - 1934)
103.	Roubíček, Johana	(? - 1932)
104.	Seidl, František	(1900 - 1945)
105.	Seitelbach, Chaim	(1903 - 1914)
106.	Scheifele, Heinrich	(? - 1937)
107.	Scheifele, Sofie	(? - 1934)
108.	Schell, Rosalie	(1822 - 1899)
109.	Schimmerl, Moritz	(1839 - 1912)
110.	Schleien, Manuel	(1909 - 1918)
111.	Schneider, Elsa	(1897 - 1944)
112.	Schwarz, Fanni	(1856 - 1928)
113.	Schwarz, Friedrich	(? - 1928)
114.	Schwarz, Charlotte	(1839 - 1923)
115.	Schwarz, Julius	(1884 - 1944)
116.	Schwarz, Moritz	(1852 - 1930)
117.	Schwarz, Otto	(1905 - 1944)
118.	Schwarz, Otto, Dr.	(1867 - 1927)
119.	Schwarz, Sophie	(1852 - 1907)
120.	Schwelb, Karl	(1916 - 1922)
121.	Spiro, Antonie	(1859 - 1937)
122.	Spiro, Emanuel	(1855 - 1928)
123.	Spiro, Ignaz	(1817 - 1894)
124.	Spiro, Julius	(1864 - 1937)
125.	Spiro, Ludwig	(1854 - 1926)
126.	Spiro, Moritz	(1855 - 1919)
127.	Spiro, Peter Ignaz	(1904 - 1967)
128.	Spiro, Rudolf	(1863 - 1925)

129.	Spiro, Sofie	(1833 - 1916)
130.	Sterling, Sprinze	(? - 1917)
131.	Stiasny, Adam	(1822 - 1911)
132.	Stiasny, Teresia	(1844 - 1913)
133.	Stim, Debora	(? - 1917)
134.	Stimm, Debora	(1857 - 1917)
135.	Teller, Agnes	(? - 1935)
136.	Wedeles, Ernestine	(1866 - 1898)
137.	Wedeles, Heinrich	(1836 - 1899)
138.	Wedeles, Wilhelm	(1867 - 1918)
139.	Weil, Anna	(? - 1936)
140.	Weil, Therese	(1861 - 1924)
141.	Weltner, Isidor	(1878 - 1924)
142.	Žalud, Adolf	(1848 - 1893)
143.	Žalud, Berta	(1889- 1944)
144.	Žalud, Eleonore	(1858 - 1916)
145.	Žalud, František Herbert	1919 - 1993)
146.	Žalud, Františka	(1819 - 1900)
147.	Žalud, Leopold	(1878 - 1931)
148.	Žalud, Marta	(1884 - 1943)

POUŽITÁ LITERATURA

- BENEŠ, Z. – KURAL, V. *Dvacetiletí Čechů a Němců v demokratické ČSR*, in: BENEŠ, Z. – KURAL, V. *Rozumět dějinám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948*. Praha: Gallery s.r.o., 2002.
- BLOCH, Jiří. *Český Krumlov – Synagoga*. Hlubkový stavebně historický průzkum. Český Krumlov, Arteco B. M. s.r.o., 2007.
- CÍFKA, Stanislav. *100 let závodu Rudého práva Větrní*. České Budějovice: Krajské nakladatelství, 1961.
- *Codex iuris municipalis*. Státní okresní archiv v Českém Krumlově (SOkA ČK), K – 1, i. č. 21.
- ČORNEJ, Petr. *Panovníci českých zemí*. 3. vydání. Praha: FRAGMENT, 1992.
- FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992.
- HÁLOVÁ, Ruth. *Jen z Boží milosti*. Hořice, 2005.
- HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČSR, 1980.
- HIRSCH, Leopold. *Historie Židů v Českém Krumlově*. in : GOLD, Hugo (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Prag – Brün, 1934.
- *Kronika obce Větrní*. Obecní knihovna ve Větrní.
- KUBÍKOVÁ, Anna. *Historie českokrumlovských Židů do 1. poloviny 19. století*, in: PODLEŠÁK, Jan (ed.) *Naše dny se naplnily*. České Budějovice, 2002.
- KUBÍKOVÁ, Anna. *Dějiny osídlení českokrumlovského předměstí Špičák*, in : KUBÍKOVÁ, Anna, aj. *Českokrumlovsko – mozaika dějin 1850 – 1990*. Český Krumlov, SOkA ČK, 2000.

- LAGUS, Karel – POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. Praha: Svaz protifašistických bojovníků v našem vojsku, 1964.
- MAŠKOVÁ, Věra. *Židovská náboženská obec v Českém Krumlově a Rožmberku nad Vltavou na přelomu 19. a 20. století*. in : KUBÍKOVÁ, Anna, aj. *Českokrumlovsko – mozaika dějin 1850 – 1990*. Český Krumlov, SOKA ČK, 2000.
- NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*. Praha: Argo, 1998.
- NOVÁ, Eliška. *Český Krumlov – Synagoga*. Archivní rešerše. Ústí nad Labem, 2007.
- OLIVOVÁ, Věra. *Československo v rozrušené Evropě*. Praha: Melantrich, 1968.
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. Praha, 1993.
- Podlešák, Jan. *Deportace jihočeských Židů do Terezína*. in: PODLEŠÁK, Jan (ed.) *Naše dny se naplnily*. České Budějovice, 2002.
- POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu ve 30. letech*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2004. Str. 21.
- ROSTEN, Leo. *Jidiš pro ještě větší radost*. Praha: Garamond, 2004.
- SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?* Brno: Barrister & Principal, 2007.
- *Statut der israelitischen Cultusgemeinde in Krummau*. Krummau, 1893. SOKA ČK, K – 42.
- ŠIZLINK, Václav. *Mnichov na Českokrumlovsku*. Český Krumlov: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Českém Krumlově, 1987.
- ŠOKA, Ondřej. *Historie českokrumlovské židovské komunity*. Seminární práce. Český Krumlov, 1999.
- TŘEŠTÍK, Dušan. *Kdo zaplatil vznik českého státu?* in: *Dějiny a současnost*. Číslo 5/1993.

- VEČEŘOVÁ, P. *Navštivte židovské památky v Čechách, na Moravě, ve Slezsku*. Praha: Olympia, 2009.

POZNÁMKOVÝ APARÁT

¹ Velké písmeno ve slově Žid píše v celé své práci. Důvodem je příslušnost k národu Židů, stejně jako Čech přísluší k národu Čechů.

² KUBÍKOVÁ, Anna. *Historie českokrumlovských Židů do 1. poloviny 19. století*, in: PODLEŠÁK, Jan (ed.) *Naše dny se naplnily*. České Budějovice, 2002.

³ KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 36.

⁴ Státní okresní archiv v Českém Krumlově (SOkA ČK). *Codex iuris municipalis*. K – 1, i. č. 21.

⁵ KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 37.

⁶ KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 39.

⁷ KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 39.

⁸ KUBÍKOVÁ, Anna. *Dějiny osídlení českokrumlovského předměstí Špičák*, in : KUBÍKOVÁ, Anna, aj. *Českokrumlovsko – mozaika dějin 1850 – 1990*. Český Krumlov, SOkA ČK, 2000. Str. 12.

⁹ Rakouští Židé museli na základě nařízení z roku 1787 změnit svá hebrejská jména na německá. Rustelholzer od roku 1807 používal v úředním styku jméno Leopold.

KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 39.

¹⁰ KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 39.

¹¹ KUBÍKOVÁ, A. 2000. Str. 12.

¹² KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 40.

¹³ V roce 1827 žádal o povolení k trvalému pobytu v Českém Krumlově Žid Abraham Steinpringer z Kolodějí nad Lužnicí – nový nájemce panské vinopalny a draslárny. Usadil se však v nedaleké obci Přísečná, z čehož vyplývá, že povolení nedostal. KUBÍKOVÁ, A. 2002. Str. 40.

¹⁴ HIRSCH, Leopold. *Historie Židů v Českém Krumlově*. in : GOLD, Hugo (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart*. Prag – Brün, 1934.

Přeloženo z němčiny.

¹⁵ ŠOKA, Ondřej. *Historie českokrumlovské židovské komunity*. Seminární práce. Český Krumlov, 1999. Str. 12.

¹⁶ ČORNEJ, Petr. *Panovníci českých zemí*. 3. vydání. Praha: FRAGMENT, 1992.

¹⁷ V této době již existovala řada Židovských náboženských obcí, zejména v sídlech s dlouhou historií židovského osídlení, ale vznikaly i obce zcela nové. Podmínkou pro ustanovení nové ŽNO byla podpora alespoň třiceti členů židovské komunity. MAŠKOVÁ, Věra. *Židovská náboženská obec v Českém Krumlově a Rožmberku nad Vltavou na přelomu 19. a 20. století*. in : KUBÍKOVÁ, Anna, aj. *Českokrumlovsko – mozaika dějin 1850 – 1990*. Český Krumlov, SOkA ČK, 2000 Str. 27.

¹⁸ MAŠKOVÁ, V. 2000. Str. 28.

¹⁹ SOkA ČK. *Doslovná citace úředního dokumentu psaného česky*. K – 42, i. č. 72.

²⁰ FIEDLER, Jiří. *Židovské památky v Čechách a na Moravě*. Praha, 1992.

²¹ SOkA ČK. *Statut der israelitischen Cultusgemeinde in Krummau*. Krummau, 1893. K – 42. Přeloženo z němčiny.

²² *Statut der israelitischen Cultusgemeinde in Krummau*, 1893

²³ ŠOKA, O. 1999. Str. 13.

²⁴ SPIEGEL, Paul. *Kdo jsou Židé?* Brno: Barrister & Principal, 2007.

²⁵ Kromě Židů usídlených v Českém Krumlově žily židovské rodiny ještě v těchto obcích: Zvonková, Zlatá Koruna, Hodňov, Hořice na Šumavě, Chvalšiny, Světlík, Křemže, Horní Planá, Jablonec, Přídolí, Hůrka, Želnavá a Velešín. MAŠKOVÁ, V. 2000. Str. 28.

²⁶ Některé zdroje uvádějí maximální výši příspěvku 48 zlatých. Po roce 1900 se příspěvky odváděly v korunách.

²⁷ *Statut der israelitischen Cultusgemeinde in Krummau*, 1893

²⁸ ŠOKA, O. 1999. Str. 18.

²⁹ MAŠKOVÁ, V. 2000. Str. 32.

³⁰ viz kapitolu 8

³¹ ŠOKA, O. 1999. Str. 26.

³² viz přílohu č. 1 Českokrumlovští Židé a jejich zaměstnání

³³ Baruch (Bertold) Kobias (1895-1964) studoval hudbu ve Vídni. Jako vynikající violista a hudební skladatel (jeho dílo čítá přibližně 100 skladeb) před válkou emigroval a byl jedním z prvních významných umělců nově vzniklého Izraele. ŠOKA, O. 1999. Str. 27.

³⁴ OBECNÍ KNIHOVNA VĚTŘNÍ. *Kronika obce Větrní*.

³⁵ ŠOKA, O. 1999. Str. 27.

³⁶ POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. *Židovská menšina v Československu ve 30. letech*. Praha: Židovské muzeum v Praze, 2004. Str. 21.

³⁷ Zásadní mýtus, který přežil temné období středověku až do moderní doby, je ten, že Židé jsou Božími vrahy. Na československé politické scéně jím operovala *Národní fronta*. POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. 2004. Str. 27. Toto vážné obvinění pochází z faktu, že Židé neuznali Ježíše z Nazaretu za svého Mesiáše, Spasitele. Z jejich pohledu byl tento Žid v podstatě vykladačem Tóry, který založil novou židovskou sektu. Ovšem křesťané přišli v jeho osobě o Božího syna a vinu za zradu jednotlivce (Jidáš Iškariotský), promítli do celého národa Izraelitů.

V moderní době se s rozvojem přírodních věd a s objevem genetiky objevila daleko „vědecktější“ forma starého předsudku: *degenerace genového fondu Židů*. SPIEGEL, P. 2007. Str. 101 Nyní už nešlo pouze o to, že Žid má ploché nohy, křivý nos a tmavé kudrnaté vlasy, ale jeho genotyp je *nemocný, vadný*. Přítomnost takových lidí ve státě tedy ohrožuje celkové zdraví národa, což je samozřejmě velmi nežádoucí. Toto tvrzení se velmi rychle uchytilo v celé Evropě; smutným důkazem se staly Norimberské rasové zákony z roku 1935.

³⁸ POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. 2004. Str. 25.

³⁹ POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. 2004. Str. 28.

⁴⁰ POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. 2004. Str. 23.

⁴¹ POJAR, M. – SOUKUPOVÁ, B. – ZAHRADNÍKOVÁ, M. 2004. Str. 23-25.

⁴² SOKA ČK. *Úřední oznámení voleb do představenstva ŽNO vypsanych na 8.4. 1934 a 23.1. 1938*. K – 42.

⁴³ SOKA ČK, *Výsledky voleb do představenstva ŽNO v roce 1934*. K – 165.

⁴⁴ Vzhledem k tomu, že většina dokumentů židovské matriky byla za německé okupace zničena, vycházíme pouze z dokumentů, jež se zachovaly ve fondu českokrumlovského okresního archivu. Ty se však netýkají interních záležitostí obce, nýbrž komunikace ŽNO s představiteli státní správy.

⁴⁵ Blíže o Karlu Krebsovi v kapitole 7.

⁴⁶ Více k Mnichovské dohodě a předcházejícím událostem viz např. BENEŠ, Z. – KURAL, V. *Dvacetiletí Čechů a Němců v demokratické ČSR*, in: BENEŠ, Z. – KURAL, V. *Rozumět*

dějínám: Vývoj česko-německých vztahů na našem území v letech 1848 – 1948. Praha, Gallery s.r.o., 2002. Str. 88 – 107.

⁴⁷ ŠIZLINK, Václav. *Mnichov na Českokrumlovsku.* Český Krumlov: Okresní výbor Českého svazu protifašistických bojovníků v Českém Krumlově, 1987. Str. 9 -22.

⁴⁸ 24. dubna 1938 vznikl tzv. Karlovarský program, přednesený Konradem Henleinem. Požadavky sudetských Němců byly vyjmenovány v osmi bodech: 1) rovnoprávnost sudetských Němců s českým národem; 2) uznání německé menšiny za právnickou osobu; 3) stanovení a uznání německého sídelního území; 4) zřízení německé samosprávy na tomto území, a to ve všech oborech veřejného života; 5) zákonná ochrana pro německé občany státu vně německého území; 6) odstranění křivd vůči sudetským Němcům od roku 1918 a náhradu škod; 7) dodržování principu německých státních zaměstnanců v německém území; 8) plnou svobodu přiznávat se k němectví a německému světovému názoru. Prezident Beneš reagoval návrhem tzv. čtvrtého plánu smírné dohody se sudetskými Němci. Učinil tak proto, aby Západu ukázal ochotu Československa jít až na samou hranici únosnosti v zájmu zachování míru. Toto gesto však nebylo vyslyšeno, stejně jako všechna ostatní. BENEŠ, Z. – KURAL, V. 2002. Str. 102-107.

⁴⁹ Je třeba zdůraznit, že ne všichni sudetští Němci byli sympatizanti nacistického režimu. Hlavní odpor fašismu vyjadřovali němečtí sociální demokraté a komunisté. Ti byli nacisty pronásledováni stejně nesmiřitelně jako Židé a odbojní Češi.

⁵⁰ S. Cífkova ve svém textu *Sto let závodu Rudého práva ve Větrní* uvádí, že větrínský Turnverein sponzorovala továrnická rodina Spiro. Ironií osudu se činnost tohoto spolku na sklonku období existence první republiky zaměřila silně antisemitsky.

⁵¹ Zejména v období mezi připojením Rakouska k německé Říši v březnu 1938 až do vyhlášení částečné mobilizace dosáhly projevy nacismu dosud nevídané míry. Během shromáždění sympatizantů SdP docházelo k fanatickému provolávání antisemitsky zaměřených hesel, zaznívaly protičeské názory, výzvy k národní jednotě a k návratu do Říše. Na veřejnosti se heilovalo. Četly se propagační letáky K. Henleina, ve kterých otevřeně schvaloval anexi Rakouska a toužil po přičlenění českého pohraničí k Říši. Na ulicích pochodovaly mladé Němky v hnědých uniformách s nacistickými symboly, chlapci a mladí muži byli oblečeni v šedé obdobě uniforem *Hitlerjugend* a vyzbrojeni tzv.

finskými noži. Takto defilovali před Konradem Henleinem při jeho návštěvě Českého Krumlova v červnu 1938. V nahnědo natřeném domě na českokrumlovském náměstí spával při svých agitačních cestách K. H. Frank. ŠIZLINK, V. 1987. Str. 5-8.

⁵² Tento akt vyvolal v Československu národní odhodlání k obraně státu, v očích západních spojenců však byl nežádoucí z důvodu narušení politiky německého usmiřování. BENEŠ, Z. – KURAL, V. 2002. Str. 104

⁵³ ŠIZLINK, V. 1987. Str. 9.

⁵⁴ ŠIZLINK, V. 1987. Str. 9.

⁵⁵ Linie Římov – Třebonín – Černice – Rájov – Český Krumlov – Křenov – Chvalšiny byla jako ostatní později postoupena Němcům bez boje.

⁵⁶ Ohlušujícím řevem pronikaly výkřiky „*Juda verrecke!*“ a „*Beneš verrecke!*“, skandovalo se „*Ein Volk, ein Reich, ein Führer!*“. Blíže viz ŠIZLINK, V. 1987. Str. 10 a 23.

⁵⁷ Ve Vyšším Brodě oddíl čítal 3 tančíky podporované obrněným vlakem. Armádě se podařilo zhruba 200 povstalců zahnat za město, ale 30. 9. museli českoslovenští vojáci ustoupit. ŠIZLINK, V. 1987. Str.18

⁵⁸ Z Krumlova byli vyhnáni i poslední Židé. Po 30. září zbylo v německém městě 350 Čechů a 3 Židé. Blíže viz následující kapitolu.

⁵⁹ ŠIZLINK, V. 1987. Str. 15 – 16.

⁶⁰ ŠIZLINK, V. 1987. Str. 19.

⁶¹ ŠIZLINK, V. 1987. Str. 18 – 19.

⁶² CIHLA, Radek. *Synagoga v Českém Krumlově*, in: PODLEŠÁK, Jan (ed.) *Naše dny se naplnily*. České Budějovice, 2002. Str. 192.

⁶³ Ústní sdělení dr. Ruth Hálové.

⁶⁴ LAGUS, Karel – POLÁK, Josef. *Město za mřížemi*. Praha: Svaz protifašistických bojovníků v našem vojsku, 1964.

⁶⁵ CÍFKA, Stanislav. *100 let závodu Rudého práva Větrní*. České Budějovice: Krajské nakladatelství, 1961. Str. 47.

⁶⁶ Podle informací p. Jiřího Bláhy z Větrní.

⁶⁷ V celé Praze existovaly asi dvě kavárny, kam mohl vstoupit Žid. LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 47

⁶⁸ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 40 – 56.

-
- ⁶⁹ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 40 – 56.
- ⁷⁰ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 40 – 56.
- ⁷¹ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 40 – 56.
- ⁷² O těchto lidech se říkalo, že se „potopili“.
- ⁷³ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 59.
- ⁷⁴ Podlešák, Jan. *Deportace jihočeských Židů do Terezína*. in: PODLEŠÁK, Jan (ed.) *Naše dny se naplnily*. České Budějovice, 2002. Str. 124.
- ⁷⁵ Ústředna pro židovské vystěhovalce byla zřízena v Praze od července 1939 a úřadovala po celou dobu okupace.
- ⁷⁶ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 59.
- ⁷⁷ *Ghetto* neboli část města, kde se směli usazovat Židé, žilo ve středověku a novověku svým svébytným životem do značné míry nezávisle na okolním světě. Většina ghetť byla ohraničena nejenom ulicemi, ale i zdmi. Takové ghetta znala středověká i novověká Evropa; největší židovská města byla tradičně v Polsku (např. varšavské ghetto či ghetto v Lodži). V českých zemích se kromě pražského židovského města nacházelo ghetto například v moravské Třebíči. Nacistické pojetí ghetta mělo s těmito starými židovskými sídlišti společné jen název; ve skutečnosti šlo o koncentrační tábory.
- ⁷⁸ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 67 a 81.
- ⁷⁹ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 86 – 87.
- ⁸⁰ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 112 – 113.
- ⁸¹ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 108.
- ⁸² LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 155.
- ⁸³ Seznam českokrumlovských Židů, kteří zahynuli v koncentračních a vyhlazovacích táborech, viz v příloze č. 2.
- ⁸⁴ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 165.
- ⁸⁵ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 180 - 184.
- ⁸⁶ LAGUS, K. – POLÁK, J. 1964. Str. 352.
- ⁸⁷ Většina informací obsažených v textu o rodině Spirově byla použita z CÍFKA, S. 1961. Některé citace jsou vyňaty z kroniky obce Větrní.
- ⁸⁸ Tuto informaci mi sdělil pamětník p. Jiří Bláha z Větrní.

⁸⁹ V téže roce zemřel starší ze „senioršéfů“ továrny, Ludwig. Jeho bratr Emanuel jej následoval o dva roky později. Úmrtí doprovázely dobročinné akce a dary chudým.

⁹⁰ *Kronika obce Větrní*

⁹¹ CÍFKA, S. 1961. Str. 45.

⁹² HÁLOVÁ, Ruth. *Jen z Boží milosti*. Hořice, 2005. Str. 19.

⁹³ Tuto informaci mi sdělil pamětník p. Jiří Bláha.

⁹⁴ BERAUS, Josef. *Hans Spiro*. [online] URL: <www.kohoutikriz.org>

⁹⁵ Hans Spiro během svého života konvertoval spolu se svou ženou Ilse k evangelickému vyznání. Po jeho smrti přijala Ilse Spirová i s oběma dcerami římskokatolické vyznání.

Tuto informaci mi sdělil pamětník p. Jiří Bláha.

⁹⁶ *Kronika obce Větrní*.

⁹⁷ *Kronika obce Větrní*.

⁹⁸ Tuto informaci mi sdělil pamětník p. Jiří Bláha.

⁹⁹ SOKA ČK. *Úřední dokument*. K – 42. Psáno česky, datováno dne 24. 12. 1895.

¹⁰⁰ MAŠKOVÁ, V. 2000.

¹⁰¹ Takto vzpomíná na osobní setkání s rabínem pamětník p. Jiří Bláha.

¹⁰² MAŠKOVÁ, V. 2000. Str. 31.

¹⁰³ <www.kohoutikriz.org>

¹⁰⁴ ŠOKA, O. 1999. Str. 19.

¹⁰⁵ SOKA ČK. *Úřední korespondence*. K – 5/15.

Životopisné údaje Karla Krebse jsem zjistil z korespondence mezi krumlovskou ŽNO a místním Okresním úřadem, která se týká Krebsova jmenování židovským matrikářem. V žádném ze zkoumaných pramenů ani textů není zmínka o jeho smrti. Pamětník p. Jiří Bláha se domnívá, že zahynul v některém z nacistických koncentračních táborů. Považuji tuto domněnku za velmi pravděpodobnou.

¹⁰⁶ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 15.

¹⁰⁷ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 13.

¹⁰⁸ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 20.

¹⁰⁹ Na podzim roku 2009 byl Wintonův vlak po 60 letech znovu vypraven. Sešly se v něm zachráněné židovské děti, dnes lidé v důchodové věku, kteří podruhé v životě podnikli dlouhou cestu po kolejích z Prahy do Londýna. Dodnes žijící iniciátor vypravení onoho

„vlaků přežití“ se svým činem nikdy nechlubil. Na spojitost mezi ním a zachráněnými dětmi přišla jeho manželka až v roce 1988. Za záchranu stovek lidských životů byl Nicholas Winton povýšen anglickou královnou do šlechtického stavu. Ruth Hálová se s „Nickym“, jak Sira Nicholase Wintona důvěrně oslovuje, setkala později mnohokrát: poprvé v Jeruzalémě v roce 1989, příště ve Walesu roku 1990, v Českém Krumlově na sjezdu bývalých spolužáků v roce 1995. Od té doby se potkali ještě několikrát, naposledy ve výše zmíněném vlaku.

¹¹⁰ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 27.

¹¹¹ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 46.

¹¹² Ruth Eisnerová pracovala v karlovarském sanatoriu jeden rok. Následně byla přeložena na místo vedoucí virologického oddělení Krajské hygienicko-epidemiologické stanice v Ústí nad Labem. Tam se podílela na testování vakcíny proti dětské obrně, která v budoucnosti způsobila dokonalé vymýcení této nebezpečné choroby. Srovnej s HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 47-48.

¹¹³ *Bhagaván Šrí Satja Sai Baba* je charismatickým vůdcem náboženského hnutí východního typu. Bývá označován za největšího duchovního vůdce současné Indie. Blíže k jeho učení viz text *Božská odhalení*, a jiné. Překlad Ruth Hálová, 2009.

¹¹⁴ HÁLOVÁ, R. 2005. Str. 66. Tuto citaci Kiplingových veršů uvádí ve své autobiografii ve spojitosti s návštěvou dánské královny Margarethy II. v Českém Krumlově.

¹¹⁵ SPIEGEL, P. 2007. Str. 44.

¹¹⁶ SPIEGEL, P. 2007. Str. 48.

¹¹⁷ SPIEGEL, P. 2007. Str. 42.

¹¹⁸ SPIEGEL, P. 2007. Str. 43.

¹¹⁹ ŠOKA, O. 1999. Stavebně-historický průzkum byl proveden Jiřím Blochem a Františkem Káparem v uvedeném domě roku 1992. Str. 32.

¹²⁰ NOVÁ, Eliška. *Český Krumlov – Synagoga*. Archivní rešerše. Ústí nad Labem, 2007. Str. 4.

¹²¹ Připomínky k projektu se týkaly zejména oplocení pozemku, připojení k vodovodu a kanalizaci a odpovídajícího dimenzování nosných zdí stavby. Blíže viz: NOVÁ, E. 2007. Str. 2-4.

¹²² CIHLA, R. 2002. Str. 190.

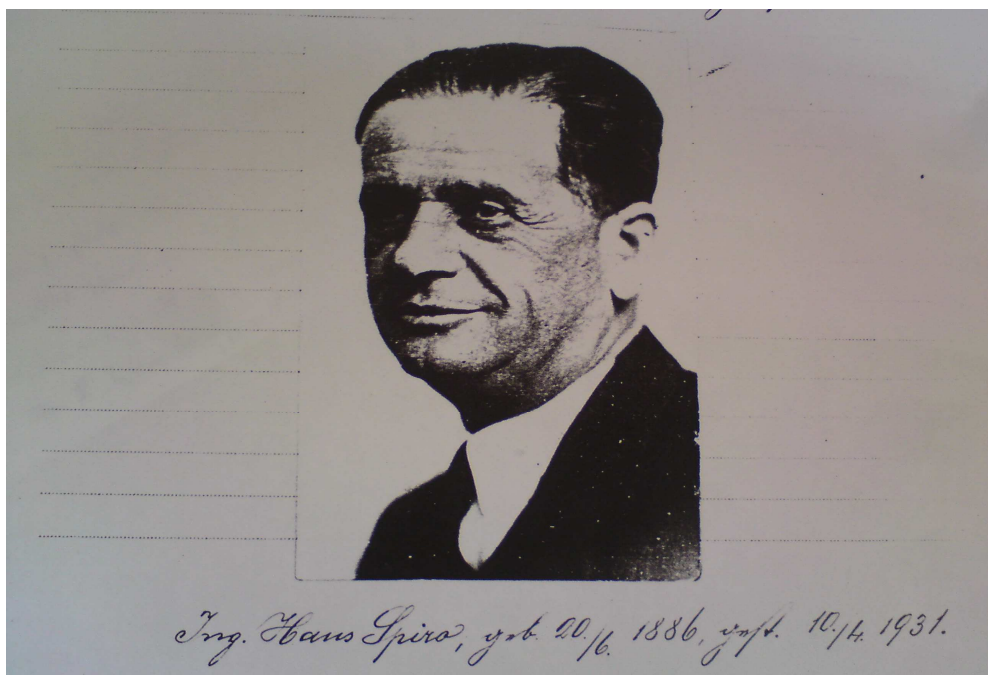
-
- ¹²³ BLOCH, Jiří. *Český Krumlov – Synagoga*. Hlubkový stavebně historický průzkum. Český Krumlov, Artec B. M. s.r.o., 2007.
- ¹²⁴ HIRSCH, L. 1934.
- ¹²⁵ Tyto informace jsem zjistil při návštěvě rabínského bytu.
- ¹²⁶ Domnívám se tak na základě skutečnosti, že veřejná knihovna bývala zřízena v naprosté většině synagog.
- ¹²⁷ NOVÁ, E. 2007. Str. 6.
- ¹²⁸ CIHLA, R. 2002. Str. 190. Viz obrazovou přílohu.
- ¹²⁹ Podle průzkumové práce stavebně-historického průzkum Mgr. Jiřího Blocha – popis jednotlivých prostorů a sond. Viz obrazovou přílohu.
- ¹³⁰ Zaznamenané informace jsem zjistil při návštěvě synagogy.
- ¹³¹ CIHLA, R. 2002. a NOVÁ, E. 2007.
- ¹³² CIHLA, R. 2002. Str. 193.
- ¹³³ NOVÁ, E. 2007. Str. 6.
- ¹³⁴ NOVÁ, E. 2007. Str. 6. Přeloženo z němčiny.
- ¹³⁵ CIHLA, R. 2002. Str. 193.
- ¹³⁶ Chronologický přehled událostí byl čerpán z BLOCH, J. 2007.
- ¹³⁷ Podle oznámení Stavebního úřadu ze dne 1. 6. 2009 vyvěšeného na provizorním plotě kolem synagogy. Plot byl zbudován ke konci devadesátých let jako ochrana před vandaly, kteří do objektu synagogy vnikali a poškozovali nově zrekonstruovanou fasádu. (Informace p. Puffera vlastníciho domek naproti vchodu do synagogy.)
- ¹³⁸ V Izraeli se dokonce pohřbívá jen tělo zabalené do velkého kusu látky. Panuje přesvědčení, že svatá půda zaslíbené země přijme lidské ostatky bezvýhradně. Podle SPIEGEL, P. 2007. Str. 37.
- ¹³⁹ Tato skutečnost neplatí výhradně: několik členů rodiny Spirovy bylo zpopelněno a jejich ostatky byly v urnách uloženy do stěn rodinné hrobky.
- ¹⁴⁰ *Micva* je souhrn 613 příkazů a zákazů, které Bůh sdělil lidem na hoře Sinaj. Tvoří základ judaismu.
- ¹⁴¹ SPIEGEL, P. 2007. Str. 40.
- ¹⁴² ŠOKA, O. 1999. Str. 37.
- ¹⁴³ Informace získaná z písemných materiálů dostupných v obřadní místnosti hřbitova.

¹⁴⁴ ŠOKA, O. 1999. Str. 37.

¹⁴⁵ HEŘMAN, Jan. *Židovské hřbitovy v Čechách a na Moravě*. Praha: Rada židovských náboženských obcí v ČSR, 1980.

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Ing. Hans Spiro (*Kronika obce Větrní*)

Mauzoleum Ing. Hanse Spira na hřbitově ve Větrní (*foto archiv autora*)

Významní členové českokrumlovské ŽNO

(GOLD, Hugo (ed.) *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart.* 1934. Str. 50)

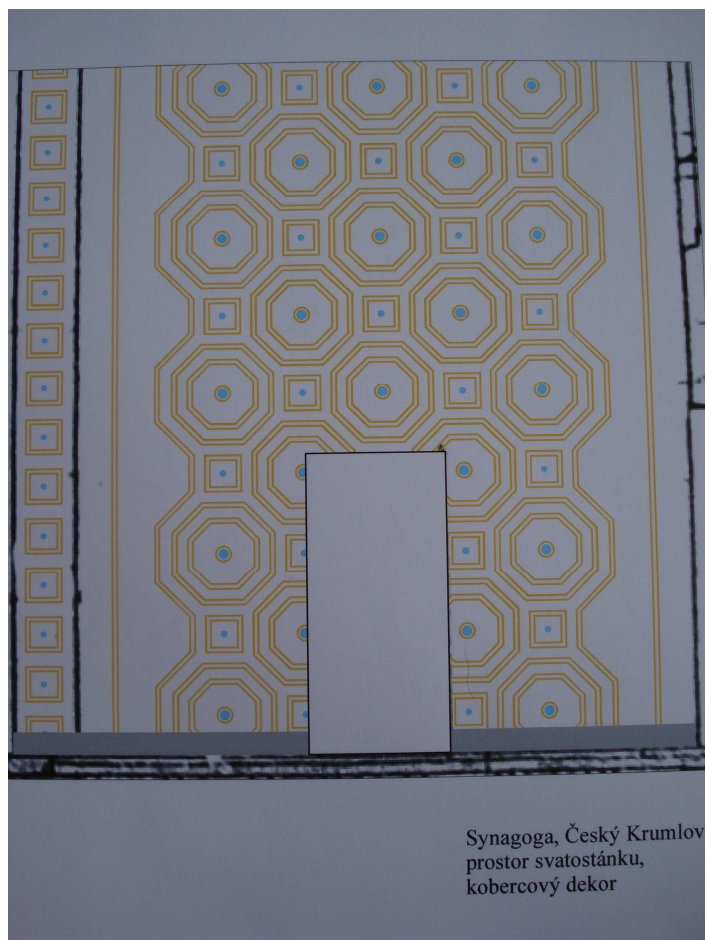

Novostavba synagogy (1910? – blíže neurčené foto vystavené na židovském hřbitově)

Interiér synagogy v době jejího užívání českokrumlovskou ŽNO

(blíže neurčené foto, poskytl Mgr. Jiří Bloch)

Detaily výzdoby interiéru synagogy (*Stavebně-historický průzkum společnosti Arteco B. M. s.r.o. – obrazová příloha*)

Současný vzhled synagogy. Pohled z Linecké ulice (nahore) a z ulice Za Soudem (dole) *(foto archiv autora)*

Současný vzhled synagogy. Pohled z ulice Za Soudem (nahore). Zrekonstruovaná ozdobná vitráž ve východní stěně chrámu. (dole) *(foto archiv autora)*

Židovský hřbitov – současný stav. (nahore) Fotka hrobky rodiny Spirovy. (dole)

(foto archiv autora)